

ПРОГРАМА З КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ

«КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ»
(РОЗВИТОК КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ)
(ДЛЯ ДІТЕЙ 1–4 КЛАСІВ)

Леся ПРОХОРЕНКО

**ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
І ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА
НАПН УКРАЇНИ**

ЛЕСЯ ПРОХОРЕНКО

**ПРОГРАМА
З КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ
РОБОТИ**

**«КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ»
(РОЗВИТОК КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ)
(для 1–4 класів)**

Київ – 2025

Прохоренко, Л. (2025). *Програма з корекційно-розвивальної роботи «Корекція розвитку» (розвиток когнітивної сфери) (для дітей 1-4 класів)*. Київ : Генеза.

Програма корекційно-розвивальної роботи **«Корекція розвитку»** (розвиток когнітивної сфери) розрахована на молодших школярів з особливими освітніми потребами, зокрема з затримкою психічного розвитку, розладами аутистичного спектра, порушеннями інтелектуального розвитку, емоційно-вольової сфери та ін. Програма має на меті розвиток базових когнітивних функцій – уваги, пам'яті, мислення, уяви, сприймання, – а також підвищення навчальної мотивації, розвиток пізнавальної активності та адаптаційних навичок. Зміст програми реалізується через систему ігрових, тренінгових і практичних занять, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей. Реалізація програми сприяє успішній соціалізації учнів та формуванню передумов до подальшого навчання в інклюзивному або спеціальному освітньому середовищі.

ПЕРЕДМОВА

Нова програма «Корекція розвитку (розвиток корекційної сфери)» розроблена з урахуванням сучасного підходу до корекційно-розвивальних занять дітей з особливими освітніми потребами, у яких можуть спостерігатися порушення когнітивного розвитку (з розладом дефіциту уваги та гіперактивності (РДУГ), із затримкою психічного розвитку (ЗПР), з розладами аутистичного спектра (РАС), з тривожністю та депресією, з навчальними труднощами інтелектуального характеру, з порушеннями у розвитку мовлення).

Інноваційність програми:

Комплексність і міждисциплінарний підхід. Програма спрямована на комплексну підтримку дитини, включаючи розвиток когнітивних процесів, мовлення, уваги, пам'яті, мислення та емоційної сфери. Програма інтегрує досягнення педагогіки, психології, нейропсихології та логопедії, що забезпечує ширший вплив на розвиток дитини.

Акцент на формування життєвих навичок. Нова програма спрямована не тільки на подолання конкретних труднощів, але й на розвиток адаптивних навичок, які потрібні дитині в повсякденному житті, водночас враховує соціалізацію дітей, розвиток самостійності, комунікативних умінь та готовності до навчання у колективі.

Використання сучасних технологій. Програма інтегрує сучасні освітні та цифрові технології, такі як інтерактивні вправи, онлайн-ресурси, комп'ютерні програми для розвитку уваги, мислення та мовлення. Використання ігрових

методик та мультимедійних засобів робить заняття більш цікавими й ефективними для дітей.

Гнучкість у підходах і методах. Відмінність від старої програми полягає у відмові від жорстких шаблонів роботи. Нова програма дозволяє педагогам адаптувати зміст та методи роботи відповідно до динаміки розвитку кожної дитини.

Упор на інтерактивність та залучення. Програмою передбачено використання сучасних інтерактивних методів роботи, які сприяють активній участі дитини у процесі навчання, замість пасивного засвоєння знань.

Оцінювання прогресу дитини. Новий підхід передбачає регулярне оцінювання досягнень дитини у межах програми через різноманітні методи (спостереження, тестування, аналіз результатів діяльності), що дає змогу своєчасно коригувати індивідуальну програму розвитку.

Сучасна наукова основа. Програма враховує новітні наукові дослідження у сфері нейропсихології та когнітивної науки, що робить її більш ефективною. Наприклад, використовуються методики стимуляції нейропластичності мозку через спеціальні вправи.

Програма «Корекція розвитку (розвиток корекційної сфери)» орієнтована на врахування індивідуальних особливостей кожної дитини з акцентом на розвиток сильних її сторін. Враховано сучасні цифрові технології та інтерактивні методи, що підвищує мотивацію дітей до участі у заняттях.

КЛЮЧОВА ІНФОРМАЦІЯ

КОГНІТИВНІ ПРОЦЕСИ

«Когнітивними» називають психічні процеси щодо логічної й осмисленої послідовності дій по переробці отриманої інформації, в яких беруть участь пам'ять, увага, сприйняття, розуміння, мислення, прийняття рішень, дії і впливу — в тій мірі, в якій вони задіяні під час пізнавальної діяльності людини, завдяки чому людина отримує досвід, на основі якого формуються компетентність, знання, вміння і навички.

Тобто, когнітивні процеси, це такі психічні процеси, що виконують функцію раціонального пізнання (від лат. *cognitio* — знання, пізнання, вивчення, усвідомлення).

Ці психічні процеси є основними «будівельними блоками» когнітивної сфери дитини, до яких відносять:

- сприйняття (перцепція) — процес сприйняття інформації з оточуючого світу через органи чуття (сприйняття відіграє ключову роль у формуванні образу про навколишнє середовище та відображенні його у свідомості);

- увагу — здатність концентруватися на конкретних стимулах або завданнях (увага впливає на відбір і обробку інформації, а також на пам'ять та вирішення завдання);

- пам'ять — ключова складова когнітивної сфери, функціонування якої забезпечує людині збереження, утримання та відтворення інформації (пам'ять може бути короткочасною або довготривалою й допомагає дитині навчатися та адаптуватися до навколишнього середовища);

- мислення — охоплює процеси аналізу, синтезу, оцінки та рішення проблеми (цей психічний процес дає змогу дитині розв'язувати проблеми та робити висновки);

- мовлення — є ключовим елементом когнітивного розвитку людини, оскільки засобами мовлення дитини висловлює свої думки, отримує інформацію та спілкується з

іншими (сприяє розвитку когнітивних функцій, таких як логічне мислення та планування);

- уявлення — здатність створювати образи та концепції у свідомості (уявлення відіграє важливу роль у творчості, розв'язанні творчих завдань та розвитку інтуїтивного мислення);

- вирішення проблем — психічний процес, який передбачає розуміння проблеми, пошук альтернативних рішень та вибір оптимального варіанту розв'язування.

Всі психічні процеси відіграють важливу роль у когнітивному розвитку дитини, їх розвиток впливає на здатність сприймати, розуміти, обробляти та використовувати інформацію з оточуючого світу. В сукупності, ці психічні процеси взаємодіють і забезпечують когнітивну сферу, допомагаючи дитині адаптуватися до світу, розвивати навички та вирішувати різноманітні завдання.

Як задіяні когнітивні механізми людини?

Адаптація. Цей механізм дає змогу пристосовуватися до змін в оточуючому середовищі (адаптація до нових ситуацій, змін у взаємовідносинах чи змін у власних життєвих обставинах).

Відбір інформації. Люди обирають, яку інформацію сприймати та яку ігнорувати в залежності від своїх потреб, цілей та переконань. Цей механізм дає змогу уникнути перенавантаження інформацією та зосередитися на важливій.

Оцінка ситуації — вміння аналізувати та розуміти оточуючу ситуацію (можливість оцінити ситуацію, щоб взяти до уваги потреби, ризики та можливості для прийняття вірних рішень).

Механізми мотивації. Сюди входять різні стратегії впливу на себе та інших, а також механізми мотивації для досягнення цілей.

Захисні механізми. Ці механізми передбачають захист психіки від стресу та негативних впливів. Сюди входять відкидання, раціоналізація, проекція та інші стратегії.

Ідентифікація та асиміляція. Ці механізми дають змогу засвоювати нову інформацію в свої вже існуючі схеми та уявлення, роблячи їх більш адаптованими та зміненими.

Саморегуляція. Цей механізм передбачає здатність контролювати власну поведінку, емоції та думки. Він відіграє важливу роль у самокеруванні та досягненні особистих та навчальних цілей.

Емоційні механізми. Сюди входять процеси виникнення, розпізнавання та вираження емоцій, а також їх регулювання.

ЕТАПИ НОРМОТИПОВОГО РОЗВИТКУ КОГНІТИВНИХ ФУНКЦІЙ У ДІТЕЙ

Етапи нормального когнітивного розвитку широко представлені у працях численних авторів, зокрема у роботах Ж. Піаже. Вчений структурував етапи розвитку дітей. Ключовими моментами у періодизації є:

Сенсомоторна стадія когнітивного розвитку — від народження до 2 років. Дитина пізнає світ тільки за рахунок своїх власних дій — кусання, ковтання, смоктання, хапання, повзання, розгляд та ін. Пам'ять практично не розвинена, починає розвиватися мова.

Операційна стадія — від 2 до 7 років. Дитина починає говорити, використовувати знаки і символи у спілкуванні з іншими людьми. Всі поняття, якими оперує дитина, зосереджені в її особистому досвіді. Поняття про причинно-наслідкові зв'язки дуже обмежені, спостерігаються складнощі при класифікації об'єктів або подій. Розвивається пам'ять, розширюється словниковий запас, мовлення стає більш усвідомленим.

Стадія конкретних операцій — від 7 до 12 років. Дитина починає мислити логічно, класифікує об'єкти за кількома ознаками, вміє застосовувати математичні дії щодо конкрет-

них об'єктів. Розвивається довільна увага, поліпшується пам'ять і дрібна моторика.

Стадія формальних операцій — з 12 років і старші. Дитина вирішує логічні завдання і проводити їх аналіз, навіть якщо завдання несуть не конкретний, а абстрактний характер. Спроможна планувати майбутні дії, враховувати безліч варіантів розвитку подій, проводити аналогії і розмірковувати метафорично.

ПОРУШЕННЯ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ

Когнітивні порушення у дітей відносяться до проблем або відхилень у розвитку когнітивних функцій, таких як сприйняття, увага, мовлення, пам'ять, мислення та інші аспекти пізнання та розуміння світу. Ці порушення можуть виникати з різних причин, таких як генетичні фактори, ранні впливи, травми чи невірне функціонування мозку.

Найчисленнішу групу серед дітей з особливими освітніми потребами становлять діти з порушеннями когнітивного розвитку, а саме: із затримкою психічного розвитку, розладами аутистичного спектра, гіперактивності із дефіцитом уваги, труднощами інтелектуального характеру. Більшість з цих дітей мають різною мірою порушення у розвитку мовлення, що виявляється не лише в усному мовленні, але й у формуванні навичок читання і письма. Як відомо, порушення у розвитку дитини призводять до її «випадання» із соціального та освітнього простору. І досить часто дорослі не знають, яким чином передати такій дитині той соціальний досвід, який діти нормотиповим розвитком набувають без специфічних засобів і методів навчання. Труднощі, з якими зустрічаються діти з порушеннями когнітивного розвитку в освітньому середовищі, у більшості випадків, пов'язують

не лише з первинними порушеннями, але й із десоціалізацією таких дітей, подолати які можна засобами спеціально організованого навчання, що передбачає корекційно-розвивальне спрямування, спеціальні методи і способи вирішення розвивальних і освітніх завдань, які в умовах норми досягаються традиційними способами.

Визначено деякі типові когнітивні порушення у дітей та їх особливості:

Порушення мовлення (дисграфія — труднощі у вивченні та використанні навичок написання. Діти з дисграфією можуть мати проблеми з розміщенням літер на сторінці, неправильним формуванням букв та іншими аспектами письма, проблеми у розвитку навичок читання та написання (діти можуть мати розлади в розпізнаванні слів, труднощі у вимові та сприйнятті звуків). Дислексія — проблеми у розвитку навичок читання та написання (діти можуть мати розлади в розпізнаванні слів, труднощі у вимові та сприйнятті звуків); дискалькулія — труднощі у розвитку математичних навичок (діти можуть мати проблеми з розумінням чисел, операцій, вимірювань та інших математичних концепцій).

Тривожність та депресія — психічні стани, які можуть впливати на когнітивний розвиток. Діти з тривожністю або депресією можуть мати труднощі з концентрацією, вирішенням завдань та мають знижений інтерес до навчання;

Розлад дефіциту уваги та гіперактивності (РДУГ) — труднощі у збереженні уваги, контролі імпульсів та організації задач (це може призводити до проблем у навчанні та виконанні завдань).

Розлади аутичного спектру (РАС) — специфічні порушення в соціальних взаємодіях, мовленні та обміні інформацією (діти з аутизмом можуть мати обмежені інтереси та поведінкові ритуали).

Затримка у розвитку інтелектуальних функцій, що призводить до нижчого рівня розумового функціонування.

Синдром дефіциту мовленнєвого розвитку — проблеми з розвитком мовлення, у тому числі, з висловлюванням, розумінням та взаємодією з мовленнєвими знаками.

Ознаки когнітивних розладів у дітей можуть проявлятися в самому ранньому віці, особливо у внутрішньоутробний період, характеризуючись порушенням розвитку психоневрологічних функцій (рухових, перцептивних, мовних, когнітивних, комунікативних), і у ранньому дитячому віці. Провідними синдромами ураження нервової системи у дитини є порушення тонуусу і моторики, розлади психіки, неадекватність емоцій і поведінки, недорозвиток мовлення, судоми, зниження пізнавальних процесів.

На ранніх етапах розвитку дитини когнітивні порушення можна діагностувати лише при порушеннях моторного розвитку, і для визначення діагнозу у цьому віці часто не має можливостей нозологічної верифікації стану. Саме тому використовуються такі визначення, як затримка темпів розвитку; затримка розвитку (в різних поєднаннях — моторного, мовного, психічного), специфічного або неспецифічного генезу; дизонтогенетичний розвиток; дисгармонійний розвиток; відставання розвитку (парціальне, тотальне); транзиторна когнітивна енцефалопатія.

При аналізі розладів комунікації і оволодіння навичками в дошкільному віці домінують затримки мовного розвитку, а у шкільному — розлади навичок читання, письма, які можуть поєднуватися з проблемами поведінки: гіперактивністю і розладами пам'яті та уваги, агресією, асоціальною поведінкою і ін.

До найпоширеніших порушень когнітивного розвитку у дітей відносять:

- труднощі при навчанні, розумова стомлюваність;
- порушення короткочасної і довготривалої пам'яті;
- порушення уваги і зниження здатності тривалий час її концентрувати;

- зниження швидкості реакції на зовнішні стимули;
- порушення мовної активності;
- порушення осмислення завдання і розробки стратегій;
- труднощі переходу з одного етапу когнітивної діяльності на наступний етап;
- труднощі при здійсненні складних повсякденних дій, що сприяє порушенню соціальної, побутової або професійної адаптації.

КОРЕКЦІЯ КОГНІТИВНИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ

Корекція когнітивних порушень у дітей відбувається за допомогою комплексу заходів. Це, перш за все, медикаментозне лікування і психолого-педагогічний супровід.

Дитині необхідно забезпечити збалансоване харчування і отримання повного набору вітамінів (особливо групи В), необхідних для розвитку і функціонування нервової системи. Медикаментозне лікування призначає лікар на підставі результатів огляду, обстеження та після збору анамнезу.

Система психолого-педагогічного супроводу має містити роботу з раннього розвитку дитини з акцентом на пізнавальний і психосоціальний розвиток, корекційно-розвивальну, в яку залучена міждисциплінарна команда фахівців, зокрема, психолог, педагог-дефектолог, батьки й ін., а саме:

- 1) психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини;
- 2) визначення форм і методів реабілітації;
- 3) розроблення індивідуальної програми розвитку;
- 4) корекційно-педагогічну підтримку;
- 5) навчання батьків;
- 6) психолого-педагогічний моніторинг розвитку;
- 7) визначення подальшого освітнього маршруту.

ПРОГРАМА «КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ» (РОЗВИТОК КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ)»

Програма «Корекція розвитку» (розвиток когнітивної сфери)» розроблена на основі Державного стандарту початкової освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87). Організація її змісту передбачає цілеспрямований вплив на розвиток когнітивної сфери здобувачів освіти з метою формування пізнавальної діяльності, наочно-образного та словесно-логічного мислення, вольових дій, відповідно до вікових та психологічних особливостей молодших школярів з порушеннями когнітивного розвитку.

Мета програми корекції когнітивного розвитку у дітей полягає в сприянні гармонійному розвитку пізнавальних процесів (мислення, уваги, пам'яті, уяви, мовлення), формуванні навичок самоконтролю, емоційної стабільності, а також подоланні когнітивних труднощів, які заважають дитині адаптуватися до навчального середовища та повсякденного життя.

Програма орієнтована на:

1. Розвиток основних когнітивних функцій, таких як аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, логічне мислення.
2. Покращення уваги та пам'яті, зокрема оперативної, довготривалої та зорово-просторової.
3. Підтримку мовленнєвого розвитку, включаючи зв'язне мовлення, розширення словникового запасу та розуміння текстової інформації.
4. Розвиток емоційної та соціальної компетентності для кращої адаптації у колективі.
5. Формування метакогнітивних навичок, які допомагають дитині усвідомлювати свої сильні сторони та працювати над слабкими.
6. Формування предметно-практичної діяльності (мотиваційного, орієнтовно-операційного і регуляційного компонентів).
7. Розвиток дрібної моторики.

Корекційно-розвивальні заняття здійснюються з 1-го по 4-й класи відповідно до базового навчального плану початкової освіти для спеціальних закладів (класів) загальної середньої освіти дітей з особливими освітніми потребами. Загальний обсяг навчального часу становить 350 годин. Протягом цього часу передбачається застосування корекційної програми, спрямованої на розвиток когнітивної та емоційно-вольової сфер школярів із затримкою психічного розвитку.

Мета та завдання заняття може охоплювати декілька напрямків, наприклад, формування знань про властивості предметів та їх розташування у просторі (формування знань про колір); розвиток логічного мислення (уміння знаходити однакові ознаки предметів); розвиток довільної уваги.

Зміст заняття може охоплювати один напрям, наприклад, розвиток логічного мислення; формування уявлення: «Що відбувається в природі в різні пори року»; спостереження за явищами природи по сезонах та розповідь про них тощо.

Індивідуальні заняття проводяться з дітьми, які потребують виконання більшої кількості вправ із застосуванням різних мір допомоги.

КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ ПО РОКАХ НАВЧАННЯ

ПЕРШИЙ РІК НАВЧАННЯ

1. Формування знань про властивості предметів та їх розташування у просторі.

Основні напрями роботи:

- визначення основних властивостей предметів: форма, колір, розмір, вага, об'єм;
- ознайомлення з поняттями «вище-нижче», «праворуч-ліворуч», «поряд-далеко-близько», «попереду-позаду».

- використання дидактичних ігор та вправ на розташування предметів у просторі (наприклад, конструювання та складання з кубиків, пазлів).

2. Розвиток логічного мислення.

Основні напрями роботи:

Тема: «Що відбувається в природі в різні пори року»:

- спостереження змін у природі та порівняння їх.
- аналіз картинок із різними порами року.
- обговорення змін у поведінці рослин, тварин та людей у різні сезони.

Послідовність подій (3-4 малюнки):

- робота з серіями малюнків, що відображають прості сюжети.
- вміння вибудовувати логічний ланцюг (початок, середина, кінець).

Прихований зміст сюжетних малюнків:

вправи на розуміння та пояснення прихованого сенсу ситуацій.

розвиток інтуїції та навички пошуку причинно-наслідкових зв'язків.

3. Розвиток довільної уваги.

Основні напрями роботи:

- виконання завдань на концентрацію уваги: розпізнавання зайвих предметів у групі;
- пошук подібностей та відмінностей між малюнками;
- завдання на слухове сприйняття інформації (інструкція «Знайди предмет»);
- ігри на розвиток стійкості уваги: «Знайди предмет на малюнку» або «Помилки на картинці».

4. Розвиток дрібної моторики рук.

Основні напрями роботи:

- виконання графічних вправ: обведення контурів, малювання за зразком;
- розвиток навичок ліплення з пластиліну або тіста;

- робота з конструктором, мозаїкою, намистинами;
- використання пальчикових ігор та вправ (наприклад, «Пальчикова гімнастика»).

5. Орієнтування у просторі.

Основні напрями роботи:

- виконання вправ на розуміння напрямків та орієнтирів: «Покажи, де праворуч, а де ліворуч»; «Склади фігуру з геометричних елементів»;
- малювання за вказівкою (зверху, знизу, посередині).

6. Знання та вміння розповідати про різні властивості навколишніх предметів.

Основні напрями роботи:

- пізнання світу через опис предметів: розширення словникового запасу (колір, розмір, матеріал);
- пояснення функцій предметів (наприклад, «Чим користуються для пиття?»);
- використання ігор на порівняння та класифікацію: групування предметів за властивостями (форма, колір, призначення).

На першому році навчання важливо створити умови для гармонійного розвитку мислення, уваги, мовлення та моторики, використовуючи цікаві ігрові методи. Акцент робиться на пізнанні навколишнього світу, вміннях працювати з простими логічними завданнями та розвитку дрібної моторики для подальших успіхів у навчанні.

ДРУГИЙ РІК НАВЧАННЯ

1. Розвиток наочно-образного мислення засобом конструювання.

Наочно-образне мислення — це вміння оперувати образами, уявленнями та виконувати завдання на основі зорової та просторової уяви. Конструювання є ефективним методом для його розвитку.

Основні напрями роботи:

Виконання завдань з конструкторами («Лего», блоки, кубики):

- складання простих моделей за зразком (будиночок, міст, вежа);
- створення об'єктів за інструкцією або малюнком;
- конструювання за власним задумом.

Робота з мозаїкою:

- викладання візерунків та простих зображень за схемою;
- розвиток навичок складання симетричних малюнків.

Аплікація та ліплення:

- створення об'ємних фігур і композицій з паперу або пластиліну;
- розвиток просторового уявлення через поєднання елементів.

Графічні вправи на уяву: завдання на домальовування малюнків (наприклад, «Що можна зробити з кола чи трикутника?»).

Очікуваний результат:

Покращення навичок орієнтування у просторі та здатності до моделювання.

Розвиток вміння оперувати образами та створювати конструктивні рішення.

Формування креативності та вміння планувати послідовність дій.

2. Розвиток логічного мислення (на змісті матеріалів навчальних предметів другого класу.

Основні напрями роботи:

Математика:

- розв'язання логічних задач (наприклад, задачі на «більше-менше», «знайди зайве»);
- робота з числовими рядами (продовження закономірностей);
- складання та розв'язування простих арифметичних задач.

Українська мова:

- аналіз текстів для пошуку головної думки або послідовності подій;
- завдання на розпізнавання слів за ознаками (наприклад, «Знайди слова, що означають предмети»);
- складання речень і коротких текстів на логічну послідовність.

Я досліджую світ:

- завдання на групування об'єктів за властивостями (рослини, тварини, пори року тощо);
- аналіз причинно-наслідкових зв'язків у природних явищах (наприклад, «Чому йде дощ?»).

Завдання на логіку:

- вправи на порівняння, класифікацію, виключення зайвого;
- пошук аналогій (наприклад, «Що спільного між рибою та птахом?»).

Очікуваний результат:

Розвиток уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати та робити висновки.

Покращення розуміння причинно-наслідкових зв'язків.

Розширення вміння логічно викладати свої думки.

3. Розвиток довільної уваги.

Основні напрями роботи:

Виконання завдань на концентрацію уваги:

- спостереження за деталями (наприклад, опишіть кімнату: протягом 30 секунд роздивляйтесь кімнату, а потім заплющте очі й перерахуйте всі предмети, які ви запам'ятали; знайдіть зміни: покладіть перед собою кілька предметів, подивіться на них, потім закрийте очі, а хтось змінить порядок, потім відкрийте очі та знайдіть зміни; ментальна арифметика: рахуйте подумки, додаючи або віднімаючи цифри, наприклад, почніть із числа 50 і віднімайте 5, доки не дійдете до 0);

- *слухові вправи* (наприклад: прослухайте аудіозапис із фоновими звуками (наприклад, природи) і спробуйте ідентифікувати якомога більше різних звуків; послухайте текст і намагайтеся запам'ятати якомога більше деталей);

- *вправи з текстами* (наприклад, прочитайте невеликий уривок тексту, а потім закрийте його і перерахуйте основні ідеї чи факти; знайдіть у тексті певне слово (наприклад, всі слова, що починаються на «п»);

- *зосередження на об'єкті* (наприклад: виберіть предмет (олівець, чашка тощо) і дивіться на нього протягом 1–2 хвилин, не відволікаючись на сторонні думки);

- *медитація з диханням* (сядьте зручно і зосередьтеся на своєму диханні. Спробуйте порахувати вдихи й видихи до 10, а потім почніть заново. Якщо ви відволікаєтесь, почніть спочатку);

- *ігри на увагу* (наприклад, знайди відмінності (гра, де порівнюють дві схожі картинки); пазли (збирання пазлів тренує зосередженість і увагу до деталей); мозаїка чи sudoku (завдання, що вимагають логіки та концентрації);

- *фізичні вправи на увагу* (наприклад, рухайтесь відповідно до інструкцій, нахштат, «підійміть праву руку, потім ліву ногу»); стрибки на місці, виконуючи різні рухи (зміна ритму або порядку);

- *робота з таблицями Шульте* (пошук чисел у правильному порядку);

- *пошук помилок у текстах або картинках* (наприклад, картинка «У чому помилка художника»);

- *ігри на розвиток уваги* (наприклад, «Що змінилося?» (зміни у розташуванні предметів); «Знайди пару» (вправи на зорову пам'ять та увагу);

- *слухова увага* (наприклад, вправи на уважне слухання інструкцій, «Намалюй за описом»); відтворення послідовності слів або звуків);

- *робота з короткими текстами* (пошук головної ін-

формації або ключових слів); складання плану до прослуханого або прочитаного матеріалу).

Очікуваний результат:

Підвищення стійкості та концентрації уваги.

Покращення вміння утримувати увагу на завданні протягом певного часу.

Розвиток слухового та зорового сприймання.

Запропоновані вправи можна виконувати як індивідуально, так і в групі, що зробить їх ще цікавішими та ефективнішими.

ТРЕТІЙ РІК НАВЧАННЯ

1. Розвиток наочно-образного мислення засобом конструювання.

Основні напрями роботи:

- *використання конструкторів («Лего», моделі з дерева чи картону) для створення об'єктів, що відображають реальні або фантазійні предмети);*
- *завдання на візуалізацію (відтворення за схемами, кресленнями чи ілюстраціями);*
- *проведення занять із моделювання просторових форм (побудова макетів будівель, транспортних засобів, тощо);*
- *використання 3D-пазлів, інтерактивних програм для створення тривимірних моделей;*
- *колективні проєкти, що включають взаємодію дітей для обговорення та створення складніших конструкцій.*

Очікуваний результат:

Розвиток здатності уявляти предмети в об'ємі та розташовувати їх у просторі.

Поліпшення просторового мислення та здатності до абстрагування.

Формування навичок планування та покрокового виконання завдань.

Розвиток моторики та координації під час роботи з дрібними деталями.

Уміння працювати за інструкціями, а також творчо підходити до вирішення завдань.

2. Розвиток логічного мислення (на матеріалі навчальних предметів третього класу).

Основні напрями роботи:

- *використання задач на логічне мислення з математики (наприклад, розв'язання ребусів, задач на класифікацію та порівняння);*

- *робота з текстами у мовленні (аналіз змісту, виділення ключових моментів, формулювання висновків);*

- *виконання завдань на впорядкування подій чи елементів у певній логічній послідовності (наприклад, завдання на впорядкування подій у тексті «Вранці Оленка прокинулася і побачила яскраве сонце. Дівчинка пішла гуляти на вулицю. Вона зібрала свої іграшки. Увечері вона повернулася додому, подякувала мамі за смачну вечерю та лягла спати. Дівчинка поснідала та допомогла мамі прибрати»; завдання на логіку «Зайчик побіг до лісу шукати моркву. Він вирив ямку і посадив насіння моркви. Через деякий час з'явилася морква, і Зайчик її зібрав. Він знайшов гарне місце і вирішив посадити моркву сам»; завдання на послідовність дій у повсякденному житті: напиши, у якій послідовності треба робити дії «Приготувати бутерброд. Намазати масло на хліб. Взяти шматок хліба. Покласти шматочок сиру. З'їсти бутерброд);*

- *ігри на розвиток логіки (шахи, настільні ігри, головоломки);*

- *завдання з «Я досліджую світ», що вимагають порівняння, узагальнення, визначення взаємозв'язків;*

- *вправи на аналогії, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.*

Очікуваний результат:

Розвиток вміння аналізувати, синтезувати та узагальнювати інформацію.

Покращення здатності робити висновки на основі логічних міркувань.

Здатність самостійно вирішувати завдання шляхом логічного обґрунтування.

Підвищення успішності в навчальних предметах за рахунок опанування логічних підходів.

Формування стійкості та наполегливості при виконанні складних завдань.

3. Розвиток довільної уваги.

Основні напрями роботи:

- *виконання вправ на концентрацію* (наприклад, пошук відмінностей між зображеннями, доповнення пропущених деталей у схемах чи текстах);

- *завдання на швидкість реакції та зосередженість* (настільні ігри, робота з таймером);

- *заняття з розвитку пам'яті*, пов'язані з утриманням інформації протягом певного часу;

- *робота із завданнями, що передбачають багатоступеневу інструкцію, виконання якої вимагає уваги* (наприклад: завдання на виконання дій з об'єктами «Візьми п'ять різнокольорових фломастерів (червоний, зелений, синій, жовтий і чорний). Намалюй квадрат червоним фломастером у центрі аркуша. У середині квадрата намалюй синій круг. Зелений фломастер використай, щоб намалювати трикутник у лівому верхньому куті аркуша. Жовтим фломастером обведи контури квадрата. У правому нижньому куті аркуша постав чорну крапку»; завдання на складання речень «З'єднай слова у правильному порядку, щоб утворилося речення: (готує, мама, смачний, обід). 1) Запиши речення у зошит. 2) Замість слова «мама» підстав інше слово (наприклад, «бабуся» чи «тато»). 3) Перепиши нове речен-

ня ще раз. 4) Постав у кінці кожного речення правильний знак пунктуації);

- *використання ігор та вправ на переключення уваги;*
- спостереження за дітьми з метою подальшої індивідуальної корекції, якщо увага нестійка.

Очікуваний результат:

Збільшення обсягу уваги та її стійкості.

Здатність виконувати завдання з кількома послідовними етапами.

Зниження частоти помилок через неухважність.

Розвиток уміння зосереджуватись навіть у складних чи стресових ситуаціях.

Покращення навичок виконання завдань у межах уроків та побутових ситуацій.

ЧЕТВЕРТИЙ РІК НАВЧАННЯ.

1. Розвиток наочно-образного мислення засобом конструювання

Основні напрями роботи:

- *використання моделей і конструкцій* (створення тривимірних моделей із деталей (наприклад, з конструктора LEGO, дерев'яних чи картонних елементів); відтворення реальних об'єктів (мостів, будівель, транспорту) та фантазійних конструкцій (казкових палаців, машин майбутнього);

- *читання та виконання схем і креслень* (робота із завданнями, що передбачають розбір готових схем, креслень, планів); виконання завдань за зразком (спроба відтворити конструкцію або малюнок за готовою схемою);

- *побудова власних проєктів* (планування конструкції: обдумування форми, матеріалів і деталей; виконання творчих проєктів, наприклад, створення макета міста чи іграшкової ферми);

- *використання інформаційних технологій* (застосування простих програм для 3D-моделювання (наприклад, Tinkercad); віртуальне конструювання та аналіз готових моделей).

Очікуваний результат:

Розвиток просторової уяви, здатності уявляти об'єкти в об'ємі.

Формування вміння читати, аналізувати та застосовувати схеми чи креслення.

Покращення координації рухів і дрібної моторики під час роботи з деталями.

Уміння планувати послідовність дій для досягнення результату.

Розвиток творчого мислення та вміння працювати як індивідуально, так і в команді.

2. Розвиток логічного мислення (на матеріалі навчальних предметів четвертого класу)

Основні напрями роботи:

Математика:

- виконання задач на логіку (завдання з умовами, які потребують аналізу й порівняння);
- розв'язання задач із нестандартними умовами (наприклад, задачі на визначення відсутнього числа);
- робота з геометричними фігурами: аналіз їх властивостей і створення схем.

Мовні предмети (українська та іноземна мови):

- завдання на пошук логічних зв'язків у текстах (визначення головної думки, складання плану тексту);
- завдання на складання слів із букв або речень із окремих частин;
- аналіз причинно-наслідкових зв'язків у текстах.

Я досліджую світ та літературне читання:

- складання хронологічних ланцюжків подій;
- завдання на класифікацію (групування об'єктів за певними ознаками, наприклад, тварин за типами харчування);

- визначення причинно-наслідкових зв'язків у природних явищах (чому виникає дощ, як ростуть рослини).

Логічні ігри та завдання:

- вирішення головоломок, ребусів, sudoku;
- гра у шахи або подібні логічні ігри;
- створення власних логічних завдань для інших учнів.

Очікуваний результат:

Уміння аналізувати, порівнювати та класифікувати інформацію.

Розвиток здатності робити висновки на основі аналізу.

Збільшення успішності в навчальних предметах через логічний підхід до вирішення задач.

Впевненість у вирішенні нестандартних завдань.

Формування стійкого інтересу до логічних ігор та завдань.

3. Розвиток довільної уваги.

Основні напрями роботи:

- *завдання на концентрацію уваги* (виконання вправ на пошук відмінностей між малюнками); робота із завданнями, де потрібно знайти помилки чи пропущені елементи; завдання «Знайди відмінності»; гра у «Що змінилося?» (на запам'ятовування розташування предметів);

- *робота із завданнями багатоступеневої інструкції* (завдання, що вимагають виконання кількох послідовних дій (наприклад, складання предметів у певному порядку; завдання на пошук і класифікацію (інструкція: «Уважно прочитай текст: «На галявині росли троянди, ромашки та дуби. Летіли бджоли і метелики, а на деревах співали пташки. Недалеко в кущах сиділа білочка та ховався їжак». Розділи всі об'єкти з тексту на групи: рослини; тварини; комахи. Запиши кожну групу окремо. Додай до кожної групи один новий об'єкт (який логічно підходить)»; завдання на планування дня (інструкція: «Напиши, що ти зазвичай робиш зранку (до 12:00). Запиши три завдання, які потрібно виконати вдень. Додай у план одну активність на вечір, яка допоможе від-

почити. У кінці дня викресли виконані завдання. Напиши короткий підсумок дня: що ти зробив і як себе відчуваєш». Дотримуйся всіх кроків і виконай завдання уважно);

- *завдання на впорядкування подій чи виконання інструкцій із кількох етапів* (наприклад, завдання з математики «Розмісти числа у порядку від найменшого до найбільшого: 45, 12, 78, 23, 56»; завдання з «Я досліджую світ»: розмісти етапи розвитку куриці у правильному порядку: «Птах з'являється з яйця. Птах відкладає яйця. З яйця вилуплюється маленьке пташеня. Пташеня перетворюється на дорослого птаха»; завдання з малюнками: «Розглянь малюнки та впорядкуй їх так, щоб утворився логічний ланцюжок подій (малюнки: Дитина садить насіння. Доросле дерево. З'являється маленький паросток. Дитина поливає ґрунт»);

- *робота з таймерами* (виконання завдань на час, щоб покращити швидкість реакції та стійкість уваги; ігри на переключення уваги (перехід від одного типу завдань до іншого);

- *розвиток уважності до деталей* (завдання на читання текстів із пропущеними словами або літерами, які потрібно доповнити; робота з таблицями чи графіками, у яких потрібно знайти приховану інформацію);

- *ігрові активності* (настільні ігри, що вимагають концентрації, наприклад, «Уно», «Вибухові кошенята» та ін.); комп'ютерні ігри для тренування уваги (спеціалізовані програми для дітей).

Очікуваний результат:

Покращення здатності до концентрації протягом тривалого часу.

Зниження частоти помилок через неувважність.

Уміння виконувати завдання, що потребують багатоступеневих інструкцій.

Здатність перемикатися між різними типами діяльності без втрати уваги.

Розвиток уважності до дрібних деталей у роботі.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ

Організація корекційно-розвивальних занять повинна ґрунтуватися на висновках ІРЦ та рекомендаціях, зазначених в ІПР для кожної дитини, яка навчатиметься за цією програмою.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ З РОЗВИТКУ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ ТА ГІПЕРАКТИВНОСТІ (РДУГ)

Діти з РДУГ мають специфічні труднощі, пов'язані з дефіцитом уваги, імпульсивністю та гіперактивністю. Організація корекційно-розвивальних занять повинна враховувати їхні особливості, щоб сприяти розвитку самоконтролю, концентрації уваги, навичок організації та саморегуляції.

1. Основні принципи організації занять.

1. Індивідуальний підхід:

Заняття мають враховувати індивідуальні особливості дитини, її сильні сторони та зони розвитку.

Важливо враховувати рівень активності дитини та її здатність до зосередження.

2. Чітка структура занять:

Заняття повинно мати передбачувану структуру з визначеним початком, змістовною частиною та логічним завершенням.

Встановлення чітких правил і рамок для поведінки дитини.

3. Часте чергування видів діяльності:

Завдання мають бути короткими, щоб дитина не втрачала інтересу.

Поєднання активних і спокійних завдань (наприклад, рухливі ігри чергуються з творчими завданнями).

4. Стимулювання мотивації:

Використання системи винагороди (словесна похвала, бали, наклейки).

Завдання мають бути цікавими, яскравими, із залученням ігрових елементів.

5. Обмеження подразників:

Простір для занять має бути організованим, без зайвих відволікаючих об'єктів.

Робоче місце дитини повинно бути впорядкованим.

6. Візуальна підтримка:

Використання карток, схем, таблиць для пояснення завдань.

Зорові нагадування про правила поведінки або етапи виконання завдання.

2. Етапи заняття.

1. Вступна частина (5–7 хвилин):

Привітання, налаштування дитини на роботу.

Повідомлення теми заняття та його мети.

Виконання короткої вправи для зняття зайвого напруження або рухової активності (наприклад, гра «Повтори рух»).

2. Основна частина (15–20 хвилин):

Робота над основним завданням (розвиток уваги, самоконтролю, логічного мислення).

Чергування коротких завдань (3–5 хвилин) із різними видами активності: завдання на концентрацію уваги (наприклад, знайти відмінності на малюнках).

Вправи на розвиток моторики (складання пазлів, малювання за шаблоном).

Логічні ігри або завдання на сортування, класифікацію.

Обов'язкове підкріплення успіхів (похвала).

3. Заклучна частина (5 хвилин):

Підведення підсумків заняття: що вдалося, над чим ще варто попрацювати.

Рефлексія: дитина висловлює, що їй сподобалося.

Спокійне завершення заняття (гра на розслаблення або релаксаційна вправа, наприклад, дихальні вправи).

3. Основні напрями корекційно-розвивальної роботи.

1. Розвиток уваги та концентрації:

Завдання на пошук відмінностей, зорову та слухову увагу.

Ігри на утримання уваги (наприклад, «Не відволікайся»).

Виконання завдань із поступовим ускладненням.

2. Розвиток самоконтролю:

Ігри на зменшення імпульсивності (наприклад, «Скажи — зроби», коли потрібно діяти тільки після певного сигналу).

Вправи на розвиток терпіння (наприклад, складання мозаїки або пазлів).

3. Корекція гіперактивності:

Виконання фізичних вправ, які спрямовані на зниження напруження (наприклад, «Присідай і рахуй»).

Ігри з чіткими правилами, які потребують послідовних дій.

4. Розвиток емоційної саморегуляції:

Робота над розумінням і регуляцією емоцій (наприклад, обговорення ситуацій, малювання настрою).

Використання технік релаксації (глибоке дихання, малювання під музику).

5. Розвиток навичок планування та організації:

Робота із завданнями, які передбачають багатоетапну інструкцію.

Використання чек-листів для виконання завдань.

4. Приклади ігор та вправ для занять.

1. Ігри на увагу:

«Вірю — не вірю» (дитина повинна реагувати тільки на правдиві твердження).

«Знайди зайве» (пошук зайвих елементів у рядах предметів).

2. Ігри на самоконтроль:

«Червоне — замри, зелене — йди» (рухова гра).

«Мовчанка» (змагання, хто довше зможе сидіти мовчки).

3. Ігри на емоційну регуляцію:

«Покажи емоцію» (дитина показує емоцію за карткою або словом).

«Що ти відчуваєш?» (обговорення ситуацій із різними емоційними реакціями).

4. Розвивальні вправи:

«Збери LEGO» (послідовність дій).

«Склади історію» (за картинками чи словами).

5. Роль дорослого в заняттях.

Бути терплячим, підтримувати дитину навіть у разі помилок.

Створювати атмосферу довіри та безпеки.

Застосовувати позитивне підкріплення, щоб стимулювати бажання дитини працювати.

Спільно з батьками розробляти стратегії підтримки дитини вдома та в школі.

Очікувані результати:

Покращення здатності концентрувати увагу та утримувати її протягом заняття.

Зниження рівня імпульсивності та гіперактивності.

Формування навичок самоконтролю та планування.

Підвищення впевненості в собі та позитивної самооцінки.

Розвиток комунікативних навичок та соціальної адаптації.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ З РОЗВИТКУ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ (ЗПР)

Діти із затримкою психічного розвитку мають специфічні труднощі, пов'язані з уповільненим формуванням когнітивних, емоційних і соціальних навичок. Відповідно психолого-педагогічній оцінці у закладі освіти можуть спостерігатися такі основні групи дітей із затримкою психічного розвитку.

1. Діти, у яких мають місце порушення пов'язані з дефіцитним розвитком функції регуляції пізнавальної діяльності при первинно збереженому інтелектуальному розвитку дитини. Це, насамперед, стани дефіциту уваги з гіпер- чи гіпоактивністю, недорозвиненістю мотиваційної та емоційно-вольової сфер, розлади працездатності різного походження.

2. Діти з нерівномірними проявами пізнавальної активності і продуктивності, недостатнім інтелектуальним розвитком при порівняно збереженому рівні їх навчуваності, яка може бути реалізованою в умовах спеціально організованого навчання.

Для дітей з цими порушеннями властива різка обмеженість знань та уявлень про навколишній світ, несформованість розумових дій та операцій, яка виявляється в недоліках перцептивної діяльності, наочно-образного та словесно-логічного мислення, відставання в розвитку мовлення: дуже бідному словнику, недорозвиненому граматичному висловлюванні. В процесі виконання навчальних завдань вони терплять чималі труднощі, пов'язані з несформованістю навичок інтелектуальної роботи, недорозвиненістю мовлення, проте в межах доступного матеріалу діти здатні скористатися допомогою, дуже чутливі до позитивної стимуляції, стають уважнішими і продуктивнішими. У сприятливих умовах ці діти виявляють достатню навчуваність.

3. Діти, яким властиве поєднання низького рівня інтелектуальної продуктивності і надмірно слабкої пізнавальної активності; недостатній інтелектуальний розвиток зумовлений зниженою навчуваністю. Їм властива особлива ригідність, негнучкості мислення, внаслідок чого дитина під час навчання дуже обмежено користується допомогою: підказка, пояснення не допомагають їй перейти від хибного способу дії до продуктивнішого.

В цю групу входять діти з тяжкими формами ЗПР церебрально-органічного генезу, у яких спостерігається первинна дефіцитарність у розвитку усіх психічних функцій: уваги, пам'яті, гнозису, праксису та ін., а також недорозвиток емоційно-вольової сфери.

Корекційно-розвиткові заняття з дітьми із ЗПР з розвитку когнітивної сфери проводяться в групі та індивідуально. В процесі психокорекційної роботи важливо враховувати індивідуально-типологічні особливості кожної дитини, а сам процес корекції має проводитися в межах діяльності, доступної для дитини (ігрова, навчальна тощо).

Організація корекційно-розвивальних занять має враховувати їхні вікові особливості, індивідуальний темп розвитку та необхідність підтримки.

1. Основні принципи організації занять.

1. Індивідуальний підхід:

Урахування індивідуальних особливостей дитини, її рівня розвитку, інтересів та здібностей.

Завдання мають відповідати «зоні найближчого розвитку» дитини, тобто бути трохи складнішими за те, що дитина вже може виконувати.

2. Системність і послідовність:

Поступовий перехід від простих до складних завдань.

Постійне повторення пройденого матеріалу для закріплення навичок.

3. Доступність і наочність:

Використання яскравих візуальних матеріалів (картинок, схем, іграшок).

Завдання повинні бути зрозумілими, чітко поясненими та підкріпленими наочними прикладами.

4. Ігрова форма:

Заняття мають бути цікавими та проводитися в ігровій формі, щоб стимулювати інтерес до навчання.

Використання сюжетно-рольових ігор для розвитку уяви, емоційної сфери та соціальних навичок.

5. Позитивне підкріплення:

Постійна підтримка і похвала, навіть за незначні успіхи.

Стимулювання бажання працювати через використання заохочень (словесні похвали, наклейки, жетони).

6. Організація сприятливого середовища:

Спокійна, доброзичлива атмосфера, що сприяє комфортній роботі.

Обмеження зайвих подразників (шуму, яскравих відволікаючих елементів).

2. Етапи заняття.

1. Вступна частина (5–7 хвилин):

Привітання, встановлення емоційного контакту з дитиною.

Виконання коротких вправ для активізації уваги (гра, руханка).

Повідомлення мети заняття у зрозумілій і простій формі.

2. Основна частина (15–20 хвилин):

Робота над розвитком основних когнітивних процесів (пам'яті, уваги, мислення, мовлення):

Вправи на розвиток уваги (наприклад, знайди предмет за описом).

Завдання на розвиток логічного мислення (підбір пар, порівняння предметів).

Робота з мовленням (повторення слів, складання речень).

Використання різних форм діяльності: творчі вправи, ліплення, малювання.

Чергування спокійних і активних завдань.

3. *Заклучна частина (5 хвилин):*

Підведення підсумків заняття, обговорення успіхів дитини.

Коротка розслаблююча вправа (релаксація, гра, читання).

Заохочення за участь у занятті.

3. **Основні напрями корекційно-розвивальної роботи.**

1. *Розвиток когнітивних функцій:*

Завдання на розвиток пам'яті: запам'ятовування слів, повторення серій предметів або дій.

Вправи для розвитку мислення: класифікація предметів, складання послідовностей, знаходження закономірностей.

Розвиток мовлення: збагачення словникового запасу, розвиток зв'язного мовлення.

2. *Розвиток емоційно-вольової сфери:*

Робота над емоційним самовираженням (розпізнавання та опис емоцій).

Вправи на розвиток терпіння та посидючості.

Використання казкотерапії, арттерапії для розвитку емоційної сфери.

3. *Розвиток дрібної моторики:*

Ліплення з пластиліну, складання пазлів, робота з конструкторами.

Малювання, штрихування, обведення контурів.

Ігри з дрібними предметами (намистинки, гудзики).

4. *Розвиток комунікативних навичок:*

Сюжетно-рольові ігри (гра «в магазин», «на пошту»).

Ігри на формування навичок спілкування та взаємодії в групі.

Складання діалогів, обговорення простих ситуацій.

5. *Розвиток самостійності:*

Завдання на виконання простих інструкцій.

Вправи на формування навичок самообслуговування.

Робота з плануванням дій (наприклад, скласти план «Як зробити малюнок»).

4. Приклади ігор та вправ для занять.

1. Ігри на розвиток уваги:

«Що зникло?» (показати кілька предметів, потім сховати один і попросити дитину сказати, що зникло).

«Знайди зайве» (знаходження предмета, що не підходить до решти).

2. Ігри на розвиток мислення:

«Впорядкуй картинки» (розкласти малюнки в логічній послідовності).

«Хто де живе?» (поєднання тварини з її домівкою).

3. Розвиток мовлення:

Гра «Хто це?» (опис тварин чи предметів, дитина відгадує).

Складання історій за малюнками.

4. Вправи на розвиток дрібної моторики:

Нанизування намистинок на нитку.

Збирання мозаїки або конструктора.

5. Ігри на емоційний розвиток:

«Покажи настрій» (показ емоцій за допомогою обличчя чи тіла).

Обговорення ситуацій: «Як ти почувався, коли...?»

5. Роль педагога / фахівця.

1. Створення комфортної атмосфери:

Бути терплячим і доброзичливим, формувати у дитини відчуття безпеки та підтримки.

2. Чітке пояснення:

Пояснювати завдання простою, зрозумілою мовою.

Показувати наочні приклади виконання завдань.

3. Мотивування:

Підтримувати та хвалити дитину навіть за невеликі досягнення.

Допомагати дитині відчувати успіх у процесі роботи.

4. Робота з батьками:

Консультації щодо підтримки дитини вдома.

Рекомендації щодо організації домашніх завдань і вправ.

Очікувані результати:

Покращення когнітивних функцій (уваги, мислення, пам'яті).

Розвиток мовлення, дрібної моторики та навичок спілкування.

Підвищення самостійності та впевненості у своїх діях.

Зменшення тривожності, формування позитивної самооцінки.

Полегшення адаптації до соціальних умов та навчального процесу.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ З РОЗВИТКУ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА (РАС)

Діти з розладами аутистичного спектра мають унікальні особливості розвитку, які впливають на сприйняття світу, соціальну взаємодію, мовлення та поведінку. Організація корекційно-розвивальних занять повинна враховувати їхні індивідуальні потреби, труднощі та сильні сторони.

1. Основні принципи організації занять.

1. Індивідуальний підхід:

Кожна дитина з РАС має свої особливості, тому заняття повинні враховувати її рівень розвитку, потреби та інтереси.

Застосування адаптованих методик і завдань відповідно до індивідуального плану розвитку.

2. Структурованість і передбачуваність:

Чітка структура заняття: визначений початок, основна частина і завершення.

Використання візуального розкладу (картки, схеми, піктограми), щоб дитина знала, які етапи заняття передбачені.

Заняття має бути передбачуваним і послідовним для зменшення тривожності.

3. Використання візуальної підтримки:

Більшість дітей з РАС краще сприймають інформацію через зорові канали. Використовуються картки, малюнки, піктограми, таблиці, графіки.

Інструкції доповнюються візуалізацією, щоб полегшити розуміння.

4. Обмеження подразників:

Простір для занять має бути організованим і спокійним, без зайвих відволікаючих факторів (гучних звуків, яскравих предметів).

Зменшення сенсорних подразників (дитина може носити навушники чи використовувати сенсорні предмети для самозаспокоєння).

5. Мотивація та позитивне підкріплення:

Використання інтересів дитини для стимулювання її активності.

Постійна похвала, заохочення за досягнення (словесна похвала, наклейки, жетони, улюблені іграшки).

6. Робота з урахуванням сенсорних особливостей:

Діти з РАС можуть мати гіпер- або гіпочутливість до звуків, світла, дотику, запахів. Завдання повинні враховувати ці особливості.

Використання сенсорних ігор для регуляції емоційного стану.

2. Етапи заняття.

1. Вступна частина (5–7 хвилин):

Привітання, встановлення контакту з дитиною (використання її улюблених предметів чи тем для налаштування).

Повідомлення розкладу заняття у візуальній формі.

Виконання короткої вправи для зосередження чи сенсорної розрядки.

2. Основна частина (15–20 хвилин):

Робота над основними завданнями (розвиток мовлення, комунікації, когнітивних і сенсорних навичок).

Чергування видів діяльності (наприклад, спокійні завдання змінюються рухливими або творчими).

Завдання мають бути короткими, чітко структурованими та зрозумілими для дитини.

3. Заключна частина (5 хвилин):

Підведення підсумків: наголошення на успіхах дитини.

Завершення заняття за допомогою ритуалів, які допомагають дитині зрозуміти, що заняття завершилося (наприклад, прощання чи демонстрація спеціальної картки «Кінець заняття»).

Релаксаційна вправа чи сенсорна гра для зняття напруження.

3. Основні напрями корекційно-розвивальної роботи.

1. Розвиток комунікативних навичок:

Навчання використання альтернативних засобів комунікації (картки PECS, жестова мова).

Завдання на розвиток розуміння мови та вміння будувати діалоги.

Використання ігор на імітацію поведінки та соціальних сценаріїв.

2. Розвиток когнітивних функцій:

Завдання на розвиток уваги, пам'яті, мислення.

Робота із сортуванням, класифікацією, встановленням послідовностей.

Завдання з логіки, що враховують інтереси дитини.

3. Розвиток емоційної сфери:

Навчання розпізнаванню емоцій у себе та інших (використання карток із зображенням обличчя).

Завдання на вираження емоцій через малювання, музику чи гру.

4. Розвиток сенсорної інтеграції:

Ігри, які спрямовані на поліпшення сенсорного сприйняття (наприклад, відчуття дотику, баланс, слух).

Сенсорні вправи для зменшення гіпер- або гіпочутливості (наприклад, гра з кінетичним піском, м'ячиками).

5. Розвиток самостійності:

Завдання на виконання простих інструкцій (наприклад, «поклади іграшку у коробку»).

Навчання побутовим навичкам (застібання гудзиків, миття рук).

Використання покрокових візуальних інструкцій для виконання завдань.

6. Розвиток соціальних навичок:

Навчання взаємодії у групі дітей.

Рольові ігри (наприклад, гра «в магазин», «в школу»).

Завдання на розвиток навичок чергування та спільної гри.

4. Приклади ігор та вправ для занять.

1. Ігри на комунікацію:

«Вгадай емоцію» (дитина повинна назвати емоцію за картою або зобразити її).

«Хто це?» (опис предмета чи персонажа).

2. Сенсорні ігри:

Гра з водою, піском, пластиліном або кінетичним піском.

Складання пазлів, ліплення з пластиліну.

3. Ігри на розвиток уваги:

«Знайди предмет» (пошук предметів у кімнаті чи на малюнку).

«Що змінилося?» (запам'ятати предмети, потім змінити щось і попросити вгадати, що змінилося).

4. Ігри на емоційний розвиток:

«Покажи свій настрій» (дитина демонструє емоцію за допомогою міміки чи малюнка).

«Розкажи історію» (складання історії за малюнками).

5. Роль педагога / фахівця

1. Емоційна підтримка:

Створення безпечного та доброзичливого середовища для дитини.

Терпляче ставлення до особливостей поведінки дитини.

2. Чіткі інструкції:

Інструкції мають бути простими, конкретними, доповненими візуальною підтримкою.

Уникнення складних багатоступеневих завдань.

3. Мотивування:

Використання інтересів дитини для залучення до занять.

Постійна похвала за успіхи, навіть невеликі.

4. Співпраця з батьками:

Рекомендації для роботи вдома.

Спільне створення індивідуального плану розвитку.

Очікувані результати:

Покращення здатності до комунікації (вербальної чи невербальної).

Розвиток базових когнітивних функцій (уваги, пам'яті, мислення).

Поліпшення емоційної регуляції та розуміння емоцій.

Зменшення тривожності та адаптація до соціальних ситуацій.

Формування самостійності у побутових та навчальних завданнях.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ З РОЗВИТКУ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ З ТРИВОЖНІСТЮ ТА ДЕПРЕСІЄЮ

Діти з тривожністю та депресією потребують особливого підходу в організації корекційно-розвивальних занять, оскільки їхній емоційний стан впливає на когнітивну, соціальну та фізичну активність. Завдання таких занять — створення безпечного середовища, емоційна підтримка, підвищення самооцінки, зменшення тривожності та формування стійкості до стресу.

1. Основні принципи організації занять.

1. Емоційна безпека:

Створення дружньої та спокійної атмосфери на занятті.
Використання доброзичливого тону, підтримка та похвала.
Виключення ситуацій, які можуть викликати страх чи напруження.

2. Індивідуальний підхід:

Враховування особливостей емоційного стану кожної дитини.

Планування занять з урахуванням рівня її психічної та фізичної активності в даний момент.

3. Структурованість та передбачуваність:

Заняття повинні бути структурованими, з чіткими етапами та прогнозованим розкладом.

Використання візуальних матеріалів для пояснення плану заняття (картки, піктограми).

4. Темп і навантаження:

Завдання мають бути посильними, без перевантаження.

Надання часу на відпочинок між активностями.

5. Позитивне підкріплення:

Постійна підтримка, заохочення навіть за невеликі досягнення.

Використання мотиваційних методів (наклейки, малюнки, усна похвала).

6. Робота з емоційною сферою:

Навчання розпізнаванню, висловленню та регуляції емоцій.

Застосування технік релаксації, медитацій, глибокого дихання.

7. Гнучкість:

Якщо дитина проявляє сильну тривожність або пасивність, заняття може бути скороченим або змінені завдання на менш складні.

2. Етапи заняття.

1. Вступна частина (5–7 хвилин):

Привітання у формі, яка викликає довіру та комфорт.

Легка вправа на налаштування: глибоке дихання, гра «Назви щось гарне сьогодні».

Повідомлення плану заняття у простій та позитивній формі.

2. Основна частина (15–20 хвилин):

Виконання завдань на розвиток когнітивних функцій (уваги, пам'яті, мислення) із врахуванням емоційного стану дитини.

Вправи на розвиток емоційної сфери (розпізнавання емоцій, малювання, розповідь про свої почуття).

Використання рухливих ігор для розрядки або коротких творчих активностей.

3. Заключна частина (5–7 хвилин):

Підведення підсумків: наголос на досягненнях дитини, навіть якщо вони невеликі.

Релаксаційна вправа чи гра на заспокоєння.

Висловлення подяки за участь у занятті, прощання.

3. Основні напрями корекційно-розвивальної роботи.

1. Робота з емоційною сферою:

Навчання дітей усвідомлювати та висловлювати свої емоції.

Використання карток із зображенням емоцій, рольових ігор.

Завдання на ідентифікацію емоцій у себе та оточуючих.

2. Розвиток навичок саморегуляції:

Вправи на дихання (глибоке дихання, «квадратне дихання»).

Прості медитації (наприклад, «заспокійливий куточок»).

Використання технік релаксації, наприклад, прогресивного розслаблення м'язів.

3. Розвиток соціальних навичок:

Робота в парах або невеликих групах, щоб стимулювати спілкування.

Ігри, які навчають довіри, співпраці та взаємодії.

Завдання на формування впевненості у собі (наприклад, «Моя суперсила»).

4. Підвищення самооцінки:

Використання творчих завдань, які дають змогу дитині висловити себе (малювання, написання історій).

Регулярна похвала за досягнення, навіть якщо вони незначні.

5. Розвиток уваги та концентрації:

Ігри на зосередження уваги (наприклад, «Знайди предмет», «Що змінилося?»).

Завдання, які поступово збільшують тривалість зосередження.

4. Приклади ігор та вправ для занять.

1. Емоційні ігри:

«Зобрази емоцію» (дитина зображає певну емоцію, а інші мають її вгадати).

«Дерево настрою» (дитина клеїть листочок з емоцією на дерево).

2. Релаксційні вправи:

«Кулька» (уявити, що дитина надуває повітряну кульку, і повільно випускати з неї повітря).

«Тиша у кімнаті» (слухання заспокійливої музики чи звуків природи).

3. Ігри на підвищення самооцінки:

«Чарівне дзеркало» (дитина говорить про себе щось хороше, дивлячись у дзеркало).

«Мої успіхи» (дитина малює чи записує, що їй вдалося зробити сьогодні).

4. Ігри на зниження тривожності:

«Сенсорна коробка» (дитина торкається різних текстур і описує свої відчуття).

«Безпечне місце» (дитина уявляє місце, де їй комфортно, і розповідає про нього).

5. Роль педагога / фахівця.

1. Емоційна підтримка:

Важливо бути чуйним до настрою та потреб дитини.

Створення атмосфери довіри, де дитина почувається зрозумілою.

2. Гнучкість:

Вміння адаптувати заняття до емоційного стану дитини.

3. Підтримка самостійності:

Дозволяти дитині виконувати завдання самостійно, допомагаючи лише за необхідності.

4. Співпраця з батьками:

Надання рекомендацій для роботи вдома.

Регулярний обмін інформацією про емоційний стан та прогрес дитини.

Очікувані результати:

Зменшення рівня тривожності, формування спокійнішої реакції на стресові ситуації.

Покращення здатності до саморегуляції та висловлювання емоцій.

Підвищення впевненості у собі та формування позитивної самооцінки.

Поліпшення соціальних навичок та комунікації.

Підвищення рівня уваги, концентрації та когнітивної активності.

ОРГАНІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ З РОЗВИТКУ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ З НАВЧАЛЬНИМИ ТРУДНОЩАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Діти з навчальними труднощами інтелектуального характеру та діти з порушеннями інтелектуального розвитку мають певні подібності, але між ними існують суттєві від-

мінності в характері порушень, їхніх причинах та можливостях корекції.

Діти з навчальними труднощами інтелектуального характеру мають труднощі в навчанні, втім їхній інтелектуальний рівень знаходиться в межах норми. Вони можуть мати певні труднощі з певними аспектами навчання, наприклад, з математикою або читанням, але в загальному розвитку їхні можливості залишаються на рівні їхніх однолітків.

Основною відмінністю є рівень та тип порушень: у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку інтелектуальні обмеження є значно більш вираженими і мають органічну природу, тоді як діти з навчальними труднощами мають менші порушення, які можна коригувати через відповідну підтримку та навчання.

Навчальні труднощі інтелектуального характеру можуть виникати через різноманітні фактори, зокрема, через недостатньо ефективні методи навчання, стресові ситуації, недостатній рівень мотивації або порушення в соціально-психологічному середовищі дитини. Такі труднощі не завжди мають органічне підґрунтя.

Діти з навчальними труднощами інтелектуального характеру мають можливість досягти нормального рівня успішності в навчанні за умови надання спеціалізованої підтримки, зазвичай здатні до соціалізації та розвитку соціальних навичок, хоча можуть потребувати додаткової підтримки в окремих ситуаціях. Такі діти можуть значно покращити свої навички за допомогою корекційно-розвивальних занять, спеціалізованих методик навчання, змін у підходах до викладання та індивідуального підходу. Корекційно-розвивальні заняття мають бути спрямовані на розвиток когнітивних, мовленнєвих та соціальних навичок.

Діти з навчальними труднощами інтелектуального характеру можуть навчатися в закладах загальної середньої освіти в інклюзивних класах за умови надання належної підтримки.

Організація корекційно-розвивальних занять для дітей з навчальними труднощами інтелектуального характеру потребує спеціалізованого підходу, оскільки ці діти мають специфічні особливості в навчанні та розвитку, які необхідно враховувати для досягнення найкращих результатів.

1. Основні принципи організації занять.

Індивідуальний підхід:

Кожна дитина з порушеннями інтелектуального розвитку має свої специфічні потреби та рівень розвитку. Важливо розробити індивідуальні програми, що враховують можливості і особливі потреби дитини.

Поступовість навчання: заняття мають бути побудовані на принципі поступового ускладнення. Це означає, що завдання повинні починатися з простих і зрозумілих, поступово переходячи до складніших.

Візуалізація та конкретизація: для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку важливим є використання візуальних засобів (малюнки, картки, схеми), які допомагають краще зрозуміти матеріал. Також потрібно конкретизувати навчальний матеріал через практичні заняття, ігри, вправи.

Активне використання ігор: ігрові методи навчання є дуже ефективними для дітей з порушеннями інтелекту. Ігри сприяють розвитку когнітивних здібностей, покращують мотивацію до навчання і допомагають засвоювати нову інформацію у ненав'язливій формі.

Повторення та закріплення матеріалу: важливо планувати заняття таким чином, щоб матеріал повторювався кілька разів у різних формах і контекстах.

Емоційна підтримка: використання похвали, заохочень і мотивуючих слів допомагає дітям відчувати себе впевненіше.

Використання сенсорних матеріалів: сенсорні заняття (гра з текстурами, кольорами, звуками) сприяють розвитку різних сенсорних здібностей і можуть допомогти дітям з інтелектуальними порушеннями краще розуміти навколишній світ.

2. Етапи заняття.

1. Вступна частина (5–7 хвилин):

Привітання у формі, яка викликає довіру та комфорт.

Легка вправа на налаштування: глибоке дихання, гра «Назви щось гарне сьогодні».

Повідомлення плану заняття у простій та позитивній формі.

2. Основна частина (15–20 хвилин):

Виконання завдань на розвиток когнітивних функцій (уваги, пам'яті, мислення) із врахуванням емоційного стану дитини.

Вправи на розвиток емоційної сфери (розпізнавання емоцій, малювання, розповідь про свої почуття).

Використання рухливих ігор для розрядки або коротких творчих активностей.

3. Заключна частина (5–7 хвилин):

Підведення підсумків: наголос на досягненнях дитини, навіть якщо вони невеликі.

Релаксаційна вправа чи гра на заспокоєння.

Висловлення подяки за участь у занятті, прощання.

3. Основні напрями корекційно-розвивальної роботи

1. *Розвиток уваги:* проводити вправи, спрямовані на покращення концентрації, тривалості та стійкості уваги. Це може включати ігри на зосередженість, тренування в подоланні відволікань, виконання завдань з різним рівнем складності.

2. *Розвиток пам'яті:* тренування пам'яті, зокрема, розвиток короткочасної та довготривалої пам'яті через різноманітні вправи, що вміщують використання асоціативних методів, вправ на запам'ятовування та відтворення інформації, а також запам'ятовування віршів, вивчення таблиць, словників.

3. *Розвиток мислення:* розвиток логічного, абстрактного та конкретного мислення за допомогою вправ, що сприяють

аналізу, порівнянню, класифікації, узагальненню, а також стимулювання критичного мислення через задавання питань, рішення логічних задач.

4. *Розвиток мовлення*: використання спеціальних вправ для розвитку лексики, граматики, фонематичного слуху і мовного дихання. Це включає артикуляційні вправи, ігри для розвитку словникового запасу, вправи на побудову правильних речень та розвиток комунікативних навичок.

5. *Розвиток просторового та часу поняття*: вправи на розвиток розуміння просторових відношень (вгору/вниз, праворуч/ліворуч) та часу (раніше/пізніше, дні тижня, час доби), що є важливими для розвитку когнітивної сфери.

6. *Розвиток уяви та творчих здібностей*: стимулювання творчого мислення через малювання, ліплення, складання розповідей або історій, гри з образами, розв'язання нестандартних завдань.

7. *Розвиток навичок самоконтролю та організації діяльності*: навчання організації власної діяльності через планування, встановлення цілей та послідовне виконання завдань. Важливо розвивати вміння фокусуватися на завершенні завдання, контролювати свої емоції та поведінку.

8. *Соціально-когнітивні навички*: тренування навичок взаємодії з іншими дітьми і дорослими, розвиток емпатії, розуміння емоцій інших людей через рольові ігри, аналіз ситуацій.

9. *Тривалість занять та час на відпочинок*: важливо враховувати можливості дітей та розбивати заняття на більш короткі сесії з регулярними перервами для відпочинку.

4. *Приклади ігор та вправ для занять.*

«Математичний пазл». Мета: розвиток логічного мислення та математичних навичок. Правила: створити картки з числами та математичними символами (наприклад, +, -, =), а також картки з малюнками, що ілюструють результат арифметичних операцій (наприклад, малюнок трьох яблук

для числа). Дитина повинна підібрати правильні картки з числами та символами для кожного малюнка, вирішуючи прості задачі.

«Шлях до цілі». Мета: розвиток уваги, концентрації та орієнтації в просторі. Правила: на підлозі викладається маршрут з карток або кольорових стрічок, який веде до «цілі». Кожна картка має містити завдання: наприклад, «виконай 5 стрибків на місці» або «покажи жест, як ти зображаєш пташку». Дитина повинна виконати завдання, щоб дістатися до мети.

«Згоден - не згоден». Мета: розвиток мовлення, слухового сприйняття та здатності до логічного мислення. Правила: інструктор пропонує дитині різні твердження (наприклад, «Це червоний стіл», «Це квадратне яблуко»), а дитина має сказати, чи погоджується з ними, чи ні, пояснивши свою відповідь.

«Вгадай, хто це?». Мета: розвиток пам'яті, уваги та мовленнєвих навичок. Правила: для цієї гри можна використати картки з зображеннями різних тварин, предметів або людей. Вихователь описує об'єкт, не називаючи його (наприклад, «Ця тварина має довгі вуха, вона стрибає і їсть моркву»), а дитина повинна вгадати, про кого йдеться.

«Запам'ятай і повтори». Мета: розвиток пам'яті та уваги. Правила: учитель показує дитині набір карток або предметів (наприклад, кілька іграшок або малюнків), а потім ці предмети ховаються. Дитина повинна згадати і перерахувати, що було на картках.

«Склади історію». Мета: розвиток мовлення, креативного мислення та логічного послідовного викладу думок. Правила: дитина повинна скласти історію або оповідання з набору карток, на яких зображено різні об'єкти або персонажі. Завдання — побудувати логічну історію з цих елементів, використовуючи всі картинки.

«Малюємо за описом». Мета: розвиток уваги, уяви та здатності до абстрактного мислення. Правила: дорослий дає

дитині словесний опис якогось об'єкта або ситуації (наприклад, «Малюй великий жовтий круг з маленькими червоними крапками»), а дитина має відтворити це малюнком.

«Ланцюжок слів». Мета: розвиток мовлення та когнітивних навичок. Правила: один з учасників (дорослий або дитина) називає слово, а інший повинен назвати слово, яке починається на останню літеру попереднього (наприклад, «яблуко» - «олівець»). Гра продовжується, поки не закінчатся слова.

«Робимо об'єкти з геометричних фігур». Мета: розвиток просторової орієнтації, логіки та мислення. Правила: дитині даються картки з геометричними фігурами, з яких вона має скласти певний об'єкт (наприклад, будинок, дерево або машинку).

5. Роль педагога / фахівця.

Створення комфортної атмосфери:

Бути терплячим і доброзичливим, формувати у дитини відчуття безпеки та підтримки.

Чітке пояснення:

Пояснювати завдання простою, зрозумілою мовою.

Показувати наочні приклади виконання завдань.

Емоційна підтримка:

Важливо бути чуйним до настрою та потреб дитини.

Створення атмосфери довіри, де дитина почувається зрозумілою.

Гнучкість:

Вміння адаптувати заняття до емоційного стану дитини.

Підтримка самостійності:

Дозволяти дитині виконувати завдання самостійно, допомагаючи лише за необхідності.

Співпраця з батьками:

Надання рекомендацій для роботи вдома.

Регулярний обмін інформацією про емоційний стан та прогрес дитини.

Залучення мультидисциплінарних спеціалістів: у процесі корекційно-розвивальних занять важливо залучати різних фахівців (психологів, логопедів, дефектологів), які допомагають вирішувати специфічні проблеми кожної дитини і доповнюють навчальний процес.

Очікувані результати:

Покращення загального когнітивного розвитку дитини.

Підвищення рівня навчальної успішності.

Покращення самоорганізації та самоконтролю в процесі навчання.

Розвиток здатності до самостійного вирішення завдань.

Підвищення рівня соціальної адаптації, здатність до ефективної комунікації з однолітками та дорослими.

Створення міцної бази для подальшого розвитку в старших класах і в життєдіяльності загалом.

***ОРГАНІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ
З РОЗВИТКУ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ ДЛЯ ДІТЕЙ
З ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ***

Організація корекційно-розвивальних занять для дітей з порушеннями у розвитку мовлення вимагає системного підходу, який враховує індивідуальні потреби дитини, рівень її мовного розвитку та вид порушення.

1. Основні принципи організації занять.

Індивідуалізація підходу: кожна дитина з порушеннями мовлення має свої особливості розвитку, тому необхідно створювати індивідуальні програми, які враховують тип і ступінь порушення мовлення (афазія, дизартрія, заїкання, недорозвинення мовлення тощо).

Постановка чітких цілей: метою корекційно-розвивальних занять є не лише виправлення мовленнєвих порушень, а й розвиток комунікативних навичок дитини, формування її

здатності до вираження думок і почуттів. Важливо встановити конкретні цілі для кожної дитини, які будуть досягатися поступово.

Використання спеціальних вправ і методик: заняття повинні включати вправи для розвитку фонематичного слуху, артикуляційної моторики, мовного дихання, вправи для розвитку лексики та граматики, а також для формування зв'язного мовлення. Такі вправи можуть бути різноманітними: артикуляційні вправи, логопедичні ігри, мовні диктанти, вправи для розвитку мовних зворотів.

Ігрові методи, наприклад, ігри з картками, пісні, театралізовані вистави, створення історій можуть стати корисними інструментами для розвитку мовлення.

Візуальні та аудіальні засоби: важливо використовувати наочну допомогу (картки з малюнками, схеми, таблиці), які дають змогу краще зрозуміти і запам'ятати нові слова, структури речень або звуки. Аудіозаписи, відеоматеріали та застосування технологій можуть бути корисними для тренування слухового сприйняття мовлення.

Повторення та закріплення матеріалу: це може бути виконання вправ не лише під час корекційних занять, але й вдома, в процесі повсякденного спілкування.

Акцент на розвиток слухової уваги: одним з важливих аспектів корекційно-розвивальних занять є розвиток слухової уваги. Завдання — навчити дитину чітко сприймати мовні звуки, правильну інтонацію, акцентуацію та логічні структури мови.

Емоційна підтримка та мотивація: важливо створити атмосферу довіри, в якій дитина не буде боятися помилок і зможе активно працювати. Позитивні заохочення і похвала стимулюють бажання продовжувати навчання.

2. Етапи заняття.

1. Вступна частина (5–7 хвилин):

Привітання, встановлення контакту з дитиною (викори-

стання її улюблених предметів чи тем для налаштування).

Повідомлення розкладу заняття у візуальній формі.

Виконання короткої вправи для зосередження чи сенсорної розрядки.

2. Основна частина (15–20 хвилин):

Робота над основними завданнями (розвиток мовлення, комунікації, когнітивних і сенсорних навичок).

Чергування видів діяльності (наприклад, спокійні завдання змінюються рухливими або творчими).

Завдання мають бути короткими, чітко структурованими та зрозумілими для дитини.

3. Заключна частина (5 хвилин):

Підведення підсумків: наголошення на успіхах дитини.

Завершення заняття за допомогою ритуалів, які допомагають дитині зрозуміти, що заняття завершилося (наприклад, прощання чи демонстрація спеціальної картки «Кінець заняття»).

Релаксаційна вправа чи сенсорна гра для зняття напруження.

3. Основні напрями корекційно-розвивальної роботи.

Основні напрями корекційно-розвивальної роботи спрямовані на розвиток когнітивних процесів та покращення комунікативних навичок.

1. Розвиток уваги.

Розвиток концентрації уваги.

Навчання перемикання та утримання уваги.

Формування здатності до спостереження.

Методи: ігри на пошук відмінностей у картинках; завдання на спостережливість («Що змінилося?», «Чого не стало?»); вправи на утримання уваги під час виконання послідовних дій;

2. Розвиток пам'яті.

Стимулювання зорової та слухової пам'яті.

Формування навичок запам'ятовування слів, речень і текстів.

Розвиток довільної пам'яті.

Методи: ігри на запам'ятовування («Запам'ятай 5 слів», «Що було на картинці?»); завдання на повторення ритмічних візерунків або фраз; *мнемотехніки:* асоціативні картинки, рими.

3. *Розвиток мислення.*

Формування логічного, абстрактного та образного мислення.

Розвиток здатності до аналізу, порівняння, узагальнення.

Вироблення навичок вирішення мовленнєвих задач.

Методи: логічні ігри («Знайди зайве», «Склади логічний ланцюжок»); завдання на класифікацію та узагальнення (наприклад, розподіл предметів за категоріями); вправи на складання історій за послідовними малюнками.

4. *Розвиток сприймання.*

Стимулювання зорового, слухового та тактильного сприймання.

Розвиток здатності розрізняти звуки, форми, кольори, розміри.

Формування навичок орієнтування в просторі.

Методи: ігри на розпізнавання звуків («Вгадай, хто це сказав», «Який звук ти чуєш?); вправи з використанням сенсорних матеріалів (піску, круп, мозаїки); завдання на розрізнення форм і кольорів («Знайди пару», «Сортування за ознакам»).

5. *Розвиток уяви.*

Стимулювання творчого мислення та фантазії.

Формування здатності до створення нових образів і ситуацій.

Методи: складання казок або історій за запропонованим початком; творчі завдання («Намалюй, що було б, якби...», «Придумай продовження картинки»); рольові ігри («Уяви, що ти супергерой», «Придумай, як допомогти казковому персонажу»).

6. *Розвиток мовленнєвого планування.*

Формування здатності планувати свою мовленнєву діяльність.

Навчання послідовності висловлювання думок.

Методи: завдання на складання плану розповіді; ігри на прогнозування («Що буде далі?»); робота з наочними схемами для побудови тексту;

7. *Розвиток емоційно-вольової сфери.*

Навчання розуміти та висловлювати емоції.

Формування здатності до контролю поведінки.

Методи: ігри на вираження емоцій («Покажи радість», «Що ти відчуваєш?»); завдання на вибір правильної поведінки в ситуації; релаксаційні вправи для зняття напруги.

8. *Розвиток дрібної моторики.*

Стимулювання роботи центральної нервової системи через розвиток моторики рук. Покращення координації рухів.

Методи: ліплення, малювання, робота з конструкторами; виконання пальчикових вправ і масажу; ігри на розвиток тактильного сприйняття (наприклад, складання мозаїки).

9. *Розвиток комунікативних навичок.*

Формування навичок спілкування.

Збагачення емоційно-виражальних засобів мовлення.

Методи: рольові ігри («В магазині», «У лікаря»); вправи на вираження емоцій («Покажи радість», «Розкажи, що тебе засмутило»); групові заняття для стимулювання комунікації.

10. *Подолання психологічних бар'єрів.*

Подолання мовленнєвих бар'єрів.

Розвиток впевненості у власних мовленнєвих можливостях.

Методи: психологічна підтримка; ігри, спрямовані на зняття страху перед спілкуванням; похвала та стимулювання мотивації до мовленнєвої активності.

4. *Приклади ігор та вправ для занять.*

«Що я чую?». Мета: розвиток фонематичного слуху. Правила: дитині пропонується слухати різні звуки (напри-

клад, звуки тварин, природи або побутових предметів) у запису або створені вихователем. Дитина має вгадати, що це за звук.

«Склади слово з букв». Мета: розвиток звуко-буквенного аналізу і синтезу. Правила: дитині пропонується набір карток із буквами. Дорослий називає слово, а дитина має скласти це слово з карток.

«Чарівне дзеркало». Мета: покращення артикуляційної моторики. Правила: дитина сидить перед дзеркалом і повторює артикуляційні вправи за дорослим, наприклад, «по-смішка», «трубочка», «грибок».

«Відгадай за описом». Мета: розвиток словникового запасу та навичок зв'язного мовлення. Правила: дорослий описує предмет або істоту, не називаючи їх прямо (наприклад, «Це тварина, що живе в лісі, вона має пухнастий хвіст і їсть горіхи»), а дитина має здогадатися, про що йдеться.

«Скажи навпаки». Мета: розвиток антонімічного словника, мислення та уваги. Правила: дорослий називає слово, а дитина повинна підібрати до нього слово-протилежність (наприклад, «великий — маленький», «холодний — гарячий»).

«Кого не стало?». Мета: розвиток зорової пам'яті, уваги, формування вміння виражати свої думки. Правила: на столі розкладаються кілька предметів або картинок. Дитина має їх запам'ятати. Потім дорослий прибирає один предмет, а дитина повинна сказати, чого не стало.

«Склади речення». Мета: формування навичок правильного узгодження слів у реченні, розвиток мовної логіки. Правила: дитині пропонують набір слів або картинок, з яких потрібно скласти просте або складне речення. Наприклад, слова «песик», «м'яч», «грає», - дитина має скласти речення»»Песик грає з м'ячем».

«Хто де живе?». Мета: розширення кругозору, закріплення знань про навколишній світ, розвиток мислення.

Правила: дитина отримує картки з тваринами та місцями їх проживання (наприклад, «ведмідь - ліс», «рибка - вода») і повинна правильно розкласти пари.

«*Чарівні кубики*». Мета: розвиток креативності, формування логічної послідовності в мовленні. Правила: дитині пропонується набір кубиків із зображеннями, з яких вона має скласти історію, використовуючи картинки як підказки.

«*Повтори за мною*». Мета: розвиток слухової уваги та артикуляції. Правила: дорослий називає звуки, склади або слова (спочатку прості, потім складніші), а дитина повинна точно їх повторити. Наприклад: «ма-ма», «со-ба-ка», «корова».

«*Злови звук*». Мета: розвиток слухової уваги та фонематичного слуху. Правила: дорослий читає текст або окремі слова, домовляючись із дитиною, що вона плесне в долоні, коли почує певний звук або букву (наприклад, звук «с»).

«*Словесний ланцюжок*». Мета: формування асоціативного мислення, розвиток активного словника. Правила: один із учасників називає слово, а інший має назвати наступне слово, пов'язане з попереднім за змістом (наприклад, «яблуко» — «фрукт» — «сад»).

«*Розкажи за схемою*». Мета: розвиток логічного мислення, формування структурованого мовлення, розвиток навичок опису та розповіді. Правила: дорослий пропонує картинку із зображенням ситуації або предметів і дає план (схему) для розповіді, наприклад: «Що ти бачиш? Що робить персонаж? Як це сталося?».

5. Роль педагога / фахівця.

Створення комфортної атмосфери:

Бути терплячим і доброзичливим, формувати у дитини відчуття безпеки та підтримки.

Чітке пояснення:

Пояснювати завдання простою, зрозумілою мовою.

Показувати наочні приклади виконання завдань.

Емоційна підтримка:

Важливо бути чуйним до настрою та потреб дитини.

Створення атмосфери довіри, де дитина почувається зрозумілою.

Гнучкість:

Вміння адаптувати заняття до емоційного стану дитини.

Інтеграція в групові заняття: для дітей з порушеннями мовлення важливо, щоб вони також брали участь у групових заняттях, де можна розвивати навички спілкування з іншими дітьми, працювати над покращенням соціальних навичок та мовленнєвих вмінь у реальних ситуаціях.

Співпраця з батьками: батьки мають бути активно залучені до процесу корекційної роботи. Вони можуть допомогти дитині в домашніх умовах, виконуючи вправи на закріплення матеріалу та стимулюючи мовленнєву активність. Для цього важливо надавати їм рекомендації та поради щодо роботи з дитиною вдома. Регулярний обмін інформацією про емоційний стан та прогрес дитини.

Залучення мультидисциплінарних спеціалістів: у процесі корекційно-розвивальних занять важливо залучати різних фахівців (психологів, логопедів, дефектологів), які допомагають вирішувати специфічні проблеми кожної дитини і доповнюють навчальний процес.

Очікувані результати:

Розвиток когнітивних здібностей, необхідних для успішного навчання.

Зміцнення здатності адаптуватися до соціального середовища.

Покращення загальної мовленнєвої діяльності.

Збагачення активного словникового запасу.

Зміцнення комунікативних навичок і подолання мовленнєвих бар'єрів.

Створення умов для подальшого навчання й адаптації у соціальному середовищі.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО КОРЕКЦІЙНО- РОЗВИВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ ІЗ ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ

ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО ВЛАСТИВОСТІ ПРЕДМЕТІВ ТА ЇХ РОЗТАШУВАННЯ У ПРОСТОРІ.

Засвоєння понять про форму, величину, розміщення предметів у просторі відбувається водночас із формуванням мислительних дій та операцій: аналізу, порівняння, узагальнення.

Формування таких знань і вмінь має певні особливості. Спочатку дітям доступне усвідомлення форми предметів, дещо пізніше — величини. Вміння орієнтуватися в просторових напрямках вони засвоюють пізніше. Тривалий час процес орієнтування, який здійснюють діти, має бути максимально розгорнутим та потребує мовленнєвого супроводу. Ще складніше дітям вдається визначати та словесно опосередковувати розміщення предметів у просторі. Розвиток цієї навички відбувається поступово. Спочатку формується вміння виконувати дію з предметами за допомогою словесного супроводу дорослого. Вміння самостійно словесно позначати взаєморозташування предметів діти опановують з труднощами. Складність формування цих умінь пов'язана з тим, що діти під час виконання мають спиратися не на реальний конкретний образ, а на абстрактний.

На початку навчання діти ознайомлюються з кольором предметів. Під час формування уявлення про колір послідовно виконуються такі завдання: добирання предметів конкретного кольору за наочним зразком, за словесною інструкцією; добирання предметів такого само кольору, як і тло; складання груп предметів однакових за кольором; конструювання та аплікація з урахуванням кольору; викладання узорів, орнаментів з мозаїки.

Вивчення форми предметів починається з аналізу та узагальнення конкретної форми. Спочатку вона членується на складові, серед яких виділяють головні, суттєві ознаки, які відрізняють її від інших форм. Встановлення відмінних та спільних ознак відбувається шляхом порівняння форм, що вивчаються, наприклад: квадрат — прямокутник, квадрат — трикутник, коло — овал, квадрат — коло тощо. Після детального аналізу кожної форми слід дати дітям завдання відтворити її: побудувати з паличок, намалювати в повітрі, на папері, вирізати, виліпити з глини чи пластиліну. Пропонується також виділити аналогічні форми серед предметів оточення, на малюнках. Це сприяє розвитку вміння аналізувати, порівнювати, абстрагувати форму від конкретного предмета. Для закріплення знань про форму дітей можна вчити перетворювати фігури: з однієї чи кількох геометричних фігур побудувати нові шляхом їх реконструкції або сполучення; виконати завдання на домальовування незавершених контурів фігур або предметів, які включають форми, що вивчалися. Треба пам'ятати: під час виконання усіх видів діяльності діти повинні розповідати про те, що вони роблять, вміти називати кожну форму, що вивчається відповідним словом.

Діти швидше засвоюють уявлення про величину, якщо активно залучаються до різних видів конструювання: за зразком, за планом, до довільного конструювання тощо. Під час складання розрізаних картинок, фігур з паличок, з геометричної мозаїки, конструкцій із різного будівельного матеріалу діти аналізують форму предметів, порівнюють їх між собою та зразком, зіставляють частини предметів, використовують умовні мірки, зіставляють величини шляхом накладання і прикладання. До того ж конструювання є ефективним способом корекції просторового сприймання. Під час складання предмета діти встановлюють залежність між цілим і частинами, усвідомлюють можливість розчленуван-

ня його на частини, а потім знову створення єдиного цілого, що має надзвичайно важливе значення для корекційного розвитку просторового аналізу та синтезу.

Важливим етапом корекційної роботи є формування уявлень про напрями простору, зокрема вміння орієнтуватися на місцевості, на площині, розуміти розташування предметів у просторі.

Розвиток уміння орієнтуватися в напрямках простору в дітей відбувається поетапно. Спочатку вони спроможні визначити правий, лівий бік у себе та у свого співрозмовника лише в конкретній ситуації, супроводжуючи процес орієнтування розгорнутим мовленнєвим супроводом. Згодом провідною стає зорова оцінка, при цьому діти спочатку дивляться на свої руки, потім переводять погляд на руки вчителя, а вже потім відповідають. На завершальному етапі процес орієнтування проходить згорнуто, діти швидко дають правильну відповідь.

Достатню увагу варто приділити виробленню вміння орієнтуватися в сторонах предмета, який знаходиться перед дитиною — визначати орієнтири на аркуші паперу, у зошиті, на дошці; вміти визначати верх і низ, правий і лівий бік тощо. З цією метою можна застосовувати такі корекційні вправи: позначити лівий верхній кут аркуша однією умовною міткою, нижній — іншою, середину, ще іншою; поділити аркуш на визначену кількість частин і виконувати за вербальною інструкцією малюнок у кожній з цих частин. З цією ж метою даються завдання на штрихування предметів або геометричних фігур, малювання смужок: зліва направо, знизу — доверху, похило.

Важливим етапом формування просторових понять є розвиток уявлення про розташування предметів один відносно одного. Опанування вмінням визначати просторові відношення між предметами пов'язане з розумінням складних логіко-граматичних конструкцій з прийменника-

ми та прислівниками «за», «перед», «між», «біля», «близько», «далеко» й ін. та вмінням застосовувати їх у мовленні; розумінням просторових відношень між предметами, які висловлюються відмінковими формами слів, тобто безприйменниковими конструкціями. Ці вміння діти набувають у процесі активних дій з предметами та їх зображеннями в грі, під час складання орнаментів з мозаїки за словесною інструкцією тощо.

Водночас з формуванням уявлень і понять відбувається розвиток мовлення учнів. Їхній активний словник поповнюється новими словами, які позначають властивості предметів, опосередковують їх просторові відношення. Діти вчаться складати прості поширені речення про власну діяльність. Все це збагачує емпіричний досвід учнів, удосконалюється їхня розумова діяльність, сприймання, увага; знання про властивості предметів складаються в певну систему.

З третього року навчання пропонується система вправ на ***розвиток наочно-образного мислення засобом конструювання.***

В процесі занять передбачається розв'язання низки корекційно-розвивальних завдань: збагачення сенсорного досвіду; закріплення первинних уявлень про колір, форму, розмір, об'єктів дійсності, взаєморозташування в просторі їх елементів; розвиток наочно-дійового й наочно-образного мислення, а також практичне використання цих властивостей у створюваних за допомогою прийомів конструкторської діяльності моделях об'єктів. Значна увага приділяється також розвитку словесно-логічного мислення: операцій аналізу, порівняння, узагальнення, розвитку дій класифікації.

Формування наочно-образного мислення засобом конструювання відбувається у певній послідовності. На початку (третьій рік навчання) пропонується система вправ покликана формувати просторові уявлення та просторову орієнтацію. Тут передбачається виконання вправ різної складності:

від найпростіших, де треба шляхом аналізу знайти ідентичні форми, до складання з деталей об'єкту за зразком.

Стимульний матеріал: дошка з кількома заглибленнями певної форми і набір фігурок такої самої форми, що розпилені навпіл (різні варіанти дошки Сегена); вирізані з картону чи пластика фігурки, одна з них розкреслена на відповідні складові частини (використовується як зразок, коли дитина не може самостійно впоратися із завданням) та набір деталей — частин фігурки; дві однакові фігурки, вирізані з картону чи пластика, одна з яких розкреслена на деталі, і набір деталей. П'ять з них (основні) ідентичні складовим фігурки і п'ять лише схожі на них. У міру опанування дитиною уміння складати за зразком складність фігурок зростає.

На наступному етапі (четвертий-пятий рік навчання) застосовуються спеціальні дидактичні вправи, в ході яких діти знайомляться з різними об'ємними і площинними формами, вчаться діям зіставлення, вибору за зразком, вичленення з цілого частин, визначення форми кожної з них, уявного розчленовування складної форми на складові, установлення взаєморозташування частин.

Водночас, діти вчаться порівнювати однорідні предмети за розміром, формою, користуючись діями накладання й докладання, моделювати просторові відношення між предметами в процесі конструювання, а також аналізувати зразок у процесі орієнтувальної діяльності, яка є основою формування діяльності виконавчої.

Для успішного оволодіння самостійним конструюванням діти повинні бачити й виділяти в предметі ті просторові властивості, які повинні бути відображені в конструкції. З цією метою проводяться спеціальні ігри і вправи, спрямовані на розвиток у дітей сприйняття просторових властивостей об'єктів, тобто тих, що забезпечують сенсорний розвиток. Це ігри на актуалізацію знань про форму предмета, його розмір, просторове розташування.

Діти повинні, використовуючи будівельний конструктор та дивлячись на схематичне зображення предмета, зібрати його з деталей, які є в їх розпорядженні. При цьому особлива увага звертається на те, щоб зібрана дитиною конструкція повністю відповідала зразку.

Перш ніж розпочати конструювання, дитині пропонується розповісти про призначення предмета, виділити найважливіші частини й описати їх форму. Після того, як конструкція зібрана, психолог разом з дитиною аналізує, чи все зроблено правильно, розглядає помилки і способи їх виправлення. Поступово гра має ускладнюватися: збільшується кількість деталей, які використовуються для конструкції.

Розвиток логічного мислення включає формування цілеспрямованого, послідовного **аналізу**, що покладений в основу уміння знаходити однакові та відмінні властивості або ознаки предметів.

У дітей з порушеннями когнітивного розвитку дія аналізу формується тривалий час. На початку навчання, коли діти самостійно розглядають предмет, вони майже нічого не можуть розповісти про його властивості; дивлячись на предмет, не аналізують його, а лише пригадують, що чули про нього раніше. Діти зазвичай висловлюють емоційну оцінку; інколи називають одну-дві ознаки, а потім вдаються до фрагментарного переліку частин об'єкта, називаючи при цьому окремі його властивості або ж знайомі кольори. Вміння проводити різнобічний і послідовний аналіз закладається в дітей під час формування знань про властивості предметів та їх розташування у просторі. Якщо діти навчилися розрізняти кольори, основні геометричні фігури, ознаки величини, варіанти розміщення в просторі предметів та їх частин, то аналіз об'єкта значно полегшується. На основі цих умінь в дітей формується прийом аналізу. Водночас бесіда з ними про об'єкт, який сприймається, вимагає від дорослого змістовних і послідовних запитань, які він попе-

редньо продумує, а від дітей — уміння слухати відповідь свого співрозмовника, доповнювати або виправляти його висловлювання, добирати найбільш точні слова для вираження своєї думки.

Поки діти ще не опанували вміння аналізувати, розглядати та розповідати про предмет треба в такій послідовності: спочатку діти відповідають на запитання, які характеризують предмет в цілому, потім виділяють його основні частини, розповідають про їх властивості, визначають просторове розміщення частин одна відносно одної, виділяють дрібніші деталі, характеризують їх і, врешті-решт, ще раз розповідають про цілісне зображення предмета. Безумовно, правильна організація аналізу залежить від того, наскільки вміло дорослий ставить запитання, оскільки саме вони спонукають дітей ретельно розглядати предмет, порівнювати окремі частини, виділяти достатню кількість ознак, дійти до висновку — які з них суттєві.

Для активізації пізнавальної діяльності дітей у процесі аналізу предмета важливо водночас забезпечити тісний зв'язок між спостереженням, практичною діяльністю та розвитком мовлення. Організувати практичну діяльність, спрямовану на з'ясування певних ознак об'єкта, можна при безпосередній дії з ним. Наприклад, під час ознайомлення з листям та плодами різних видів дерев діти порівнюють їх накладанням один на одного, обводять контури листків, вимірюють їх, визначають на дотик особливості поверхні тощо. В інших випадках доцільно застосовувати продуктивні форми діяльності — зображення об'єкта за допомогою аплікації, малювання, розфарбовування, виготовлення виробів з природного матеріалу. Цей вид діяльності допомагає дитині показати, як вона сприймає об'єкт, тобто те, про що вона ще не уміє розповісти.

Визначення подібності та відмінності двох і більше предметів, які зіставляються, а також змін, що відбулися з

конкретним предметом чи групою предметів, здійснюється **порівнянням**. На початку навчання діти частіше всього не розуміють, що означає порівняти. На прохання порівняти два предмети вони розповідають спочатку про один з них, виділяючи при цьому переважно яскраві або добре знайомі з практичного досвіду деталі; потім переходять до опису іншого, не зіставляючи його ознаки з аналогічними ознаками попереднього. Встановлення схожих і відмінних ознак предметів, які порівнюються, для дітей залишається складним навіть після детального, проведеного за допомогою дорослого аналізу кожного з них. Так, встановивши відмінні ознаки об'єктів, що порівнюються, вони не можуть визначити подібні і навпаки, виділяючи спільні ознаки порівнюваних об'єктів, не можуть назвати відмінні.

Вміння проводити аналіз та порівнювати об'єкти в дітей формується досить тривалий час. Його основи закладається під час вивчення засвоєння знань про властивості предметів та їх розташування у просторі коли діти набувають практичного досвіду зіставлення форми двох фігур. Визначаючи колір або величину двох предметів, вони порівнюють їх з аналогічними властивостями інших предметів. Опанувавши вміння бачити схожість предметів за однією, двома ознаками, діти вчаться помічати однорідні властивості в несхожих об'єктах (наприклад, яблуко й огірок однакового кольору, але різної форми тощо). В подальшому навчанні на доступному матеріалі потрібно постійно залучати дітей здійснювати порівняння окремих об'єктів, підводити їх до розуміння, що порівняти — це значить визначити схоже і відмінне в двох чи кількох об'єктах.

У процесі ознайомлення з довкіллям формуються елементарні загальні **поняття**, наприклад: «дерева», «птахи», «комахи» тощо. Засвоєння родових понять, з одного боку, передбачає знання конкретних предметів (тварини — це вовк, ведмідь, лисиця, заєць), а з другого — знання узагаль-

неної назви групи предметів (сорока, ворона, синиця, горобець — це птахи).

Спочатку засвоєння родових понять відбувається в процесі практичної діяльності. Для того, щоб поділити предмети або їх зображення, наприклад овочі й фрукти, на відповідні групи, діти мають знати та вміти називати загальні ознаки, на основі яких ті чи інші предмети належать до певної родової групи. Виділення дитиною суттєвої ознаки, на основі якої вона створює ту або іншу групу однорідних предметів, підкріплюється наочно. Ця практична діяльність є підґрунтям виконання аналогічних дій подумки. Систематичне виконання таких вправ готує дитину до словесної класифікації, зміст якої полягає в тому, що дитина не ділить реальні предмети на групи, а, поділивши їх «подумки», називає кожную групу узагальнюючим словом, наприклад «рослини», і перераховує конкретні об'єкти, які об'єднує це поняття.

Методика формування елементарних загальних понять, враховуючи особливості пізнавальної діяльності дітей порушеннями когнітивного розвитку, полягає в такому: спочатку дорослий демонструє ознаки, які слугують основою для об'єднання предметів (їх зображення), що вивчаються, в групи за родовою ознакою; потім залучає дітей до практичної діяльності, яка полягає у створенні груп предметів; і лише після цього починає застосовувати вправи на словесну класифікацію.

Для організації практичної діяльності дітей під час формування родових понять рекомендуються такі прийоми: поділ предметних малюнків на 2, 3, 4 групи; підбір декількох однорідних предметів до однієї або двох із відповідних груп; вилучення з групи предметів, які не підходять та утворення нової групи. Після опанування цієї навичкою діти виконують вправи на словесну класифікацію з опорою на наочний матеріал: розглянувши представлені на набірному полотні

15 — 20 предметних малюнків, вони їх не ділять на групи, а, логічно розподіливши наочний матеріал «подумки», класифікують його відразу в словесній формі.

Формування уявлення: «Що відбувається в природі в різні пори року», бажано здійснювати під час безпосередніх спостережень на екскурсіях та прогулянках. Зміст цієї роботи полягає в організації спостережень за станом природних об'єктів довкілля, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та залежностей тих змін, які відбуваються з цими об'єктами.

Розвиток логічного мислення, починаючи з третього року навчання (другий клас) здійснюється шляхом добору спеціальних корекційних вправ, які входять до змісту навчальних предметів 2-4 класів. Структурування цих вправ, які, з одного боку, покликані розвивати логічне мислення (конкретні розумові дії), а з другого — сприяти засвоєнню програмового матеріалу, відбуваються на таких засадах:

- враховуються особливості пізнавальної діяльності учнів із затримкою психічного розвитку, що можуть впливати на процес розвитку конкретної розумової дії;
- задається алгоритм формування конкретної розумової дії;
- фактичний зміст вправ доцільно зіставляти зі змістом навчального матеріалу, який учні опановують на даному етапі навчання.

Зміст корекційних вправ має охоплювати основні етапи формування розумової дії, а саме:

- попереднє ознайомлення з метою дії, її орієнтиром і тим, як її потрібно виконувати;
- виконання дії у зовнішньому, матеріалізованому, розгорнутому вигляді. При цьому учні засвоюють зміст дії (склад всіх її операцій, правила та послідовність їх виконання). Водночас дорослий здійснює об'єктивний контроль за виконанням кожної наступної операції;

• мовленнєве опосередкування всіх операцій дії. При цьому дія поступово узагальнюється, згортається.

Під час **формування вміння виділяти ознаки** предметів необхідно вчити дітей виділяти ознаки, які характеризують конкретні об'єкти: форму, розмір, колір, розміщення та ін. Наприклад, запропонувати учням намалювати культурну чи дикорослу рослину, частину якої вони люблять споживати, розповісти про неї (розташування її на рослині, колір, форма, розмір, смак); розповісти, за якими ознаками впізнають ту чи іншу рослину, тварину та ін.

Застосовуються вправи, зміст яких передбачає опис об'єкта з якого треба впізнати об'єкт. Наприклад, відгадай, про яку рослину йде мова, намалюй її плід: «Стебло стелиться по землі, листки великі, з зубцями, жорсткі, квітки великі, жовті, плоди великі, найчастіше круглі». З цією ж метою використовуються загадки, наприклад:

1) «Сидить пані в коморі,

Вся закутана в уборі.

Листочок до листочка,

Як дитина у пелюшках.

Що це?»;

2) «Сто одежинок — всі без застежинок,

Соковита, зелена, смачна,

На городі росте вона.

Що це?».

Пропонувати завдання: назвати основні ознаки пір року: літа, осені, зими, весни. Для відповіді на стан природи в різні пори року можна користуватися таким планом:

«Як розташоване Сонце над Землею у цю пору року, на відміну від попередньої?»;

«Довшим чи коротшим став день?»;

«Як змінилася температура повітря?»;

«Які опади?»;

«Як змінилися водойми?».

Формування вміння виділяти суттєві ознаки предметі. Під суттєвими ознаками маються на увазі ознаки, кожна з яких достатня, щоб можна було відрізнити конкретний предмет від решти предметів.

Формування вміння виділяти суттєві ознаки предметів є важливим елементом розвитку мислення у дітей. Цей процес включає навчання аналізу об'єктів, їх класифікації, узагальнення та порівняння.

1. *Спостереження.*

Заохочення дітей уважно розглядати предмети, виявляючи їх основні властивості: форму, колір, розмір, матеріал, функції.

Використання запитань: «Якого кольору цей предмет?», «Якої він форми?».

2. *Аналіз та порівняння.*

Навчання аналізувати подібності та відмінності між об'єктами.

Вправи типу: «Чим схожі ці предмети?», «Що їх відрізняє?».

3. *Виділення суттєвих ознак.*

Формування у дітей вміння знаходити головні, суттєві риси, які відрізняють предмет від інших.

Наприклад: «Що головне для того, щоб назвати цей предмет столом?».

4. *Класифікація та узагальнення.*

Завдання на групування предметів за спільними ознаками: «Відбери тільки круглі предмети», «Які предмети зроблені з дерева?».

5. *Практичні вправи.*

Ігри: «Знайди зайвий предмет», «Розподіли предмети на групи за кольором/формою/функцією».

Завдання на створення схем або малюнків, які демонструють суттєві ознаки об'єкта. Приклади завдань.

Сад (рослина, садівник, собака, паркан, земля) — відповідь: *рослина, земля;*

Річка (берег, риба, жабування, рибалка, вода) — відповідь: *берег, вода*;

Куб (кути, бік, креслення, камінь, дерево) — відповідь: *кути, бік*;

Читання (очі, книга, картина, друк, слово) — відповідь: *очі, друк*;

Гра (шахмати, гравці, штрафи, правила, покарання) — відповідь: *гравці, правила*;

Ліс (листя, яблуня, мисливець, дерево, кущі) — відповідь: *дерево, кущі*;

Місто (автомобіль, будинки, натовп, вулиця, велосипед) — відповідь: *будинки, вулиця*;

Спів (дзвін, голос, мистецтво, мелодія, оплески) — відповідь: *голос, мелодія*;

Лікарня (сад, лікар, приміщення, радіо, хворі) — відповідь: *приміщення, хворі*.

Корекційні вправи для розвитку **дії порівняння** мають таку структуру:

1. Визначається, для чого потрібно проводити порівняння, з якою метою.
2. Виділяються ознаки об'єктів, які порівнюються.
3. Виділяються загальні ознаки об'єктів відповідно до окресленої мети та визначених ознак.
4. Виділяється основа для порівняння (одна із суттєвих ознак).
5. Порівнюються об'єкти за цією ознакою.
6. Робиться висновок про подібність, схожість і відмінність цих об'єктів відповідно до наміченої мети.

Приклади корекційних вправ для розвитку дії порівняння, які можна використовувати під час занять:

1. «Знайди схожість і відмінність».

Матеріали: картинки з парами предметів (наприклад, дві тварини, дві будівлі, дві рослини).

Завдання: дитина має порівняти предмети, вказавши,

чим вони схожі та чим відрізняються.

Приклад запитань:

«Чим схожі ці дві тварини?»,

«Чим відрізняються ці будинки?».

2. «Що зайве?».

Матеріали: набори предметів, де один елемент не відповідає групі (наприклад, яблуко, банан, груша, м'яч).

Завдання: визначити зайвий предмет і пояснити свій вибір.

Мета: навчити знаходити ознаки, що вирізняють предмет.

3. «Порівняй об'єкти за ознаками».

Матеріали: предмети або їх зображення (наприклад, два листки різного розміру, два олівці різної довжини).

Завдання: порівняти об'єкти за певними характеристиками:

«Який листок більший/менший?».

«Який олівець довший/коротший?».

4. «Сортування предметів».

Матеріали: предмети або зображення (наприклад, фрукти, овочі, іграшки).

Завдання: розсортувати предмети за певними критеріями (колір, форма, розмір, призначення).

Мета: розвиток уміння порівнювати об'єкти та виділяти спільні ознаки.

5. «Порівняй дві картинки».

Матеріали: два зображення, що частково відрізняються.

Завдання: знайти, чим картинки схожі, і чим відрізняються (наприклад, «На першій картинці сонце світить, а на другій — хмарно»).

6. «Парні предмети».

Матеріали: різні предмети (наприклад, черевики, рукавички, чашки різних кольорів).

Завдання: підібрати пари предметів, пояснюючи свій вибір (за кольором, розміром, формою).

7. «Склади за зразком».

Матеріали: конструктори, пазли або малюнки.

Завдання: дитина отримує зразок і має скласти або намалювати щось подібне, порівнюючи свої дії з початковим зразком.

8. «Склади речення».

Матеріали: слова або малюнки.

Завдання: дитина складає речення, використовуючи порівняння:

«Ця кішка більша за собаку»,

«Цей м'яч круглий, а той — квадратний».

9. «Мовленнєве порівняння».

Завдання: скласти словосполучення чи речення з порівняльними характеристиками:

«Сонце яскравіше за лампу»,

«Цей листок зелений, а той жовтий».

Під час виконання таких вправ слід пам'ятати, що труднощі засвоєння дії порівняння у дітей порушеннями когнітивного розвитку можуть бути пов'язані з невмінням диференціювати значення слів «подібні» і «відрізняються», з неправильним розумінням значення слова «подібні». Часто виникають труднощі під час виділення ознак через недосконалий аналіз, що характеризується малим обсягом, недостатнім диференціюванням, відсутністю цілеспрямованості та системності. Під час виділення основи для порівняння (однієї із суттєвих ознак) можуть виникати труднощі, зумовлені відставанням у розвитку первинного узагальнення або поняття, що охоплює предмети, між якими існує це відношення. До того ж дуже часто ускладнення виникають через відсутність цілеспрямованості й плановірності операцій, що охоплюють весь спосіб дії.

Запобігати та усувати недоліки слід від початку вивчення дітьми найпростіших понять. Насамперед, на доступному матеріалі варто постійно залучати учнів здійснювати порівняння окремих об'єктів, підводити їх до розуміння, що

порівняти — це означає знайти схоже і відмінне в об'єктах, явищах.

Зразки вправ на порівняння.

1. «Порівняй за ознаками».

Матеріали: предмети або картинки (наприклад, яблуко і груша, два листки, дві машини).

Завдання: дитина має порівняти два об'єкти за певними характеристиками: «Який предмет більший?», «Який предмет круглий, а який овальний?», «Який предмет легший?».

2. «Знайди подібність і відмінність».

Матеріали: картинки з двома схожими об'єктами (наприклад, дві тварини: кішка і собака).

Завдання: назвати спільні риси (обидві тварини мають вуха) та відмінності (кішка нявкає, собака гавкає).

3. «Що зайве?».

Матеріали: набори предметів або картинок, де один елемент не відповідає загальній групі (наприклад, троянда, ромашка, соняшник, м'яч).

Завдання: знайти зайвий об'єкт і пояснити, чому він не підходить.

4. «Сортування предметів».

Матеріали: предмети чи зображення (іграшки, геометричні фігури, фрукти).

Завдання: розсортувати об'єкти за певними критеріями (за кольором, формою, розміром, функцією).

5. «Знайди пару».

Матеріали: набори предметів або картинок (наприклад, черевики, чашки різного кольору).

Завдання: підібрати пару для кожного об'єкта, пояснивши вибір (наприклад, «Цей черевик підходить до цього, бо вони однакові за кольором»).

6. «Порівняй числа».

Матеріали: цифри, числа або групи предметів.

Завдання: «Яке число більше?», «Чи однакова кількість

яблук на цих двох тарілках?.

7. «Вправа з геометричними фігурами».

Матеріали: геометричні фігури різного кольору, розміру та форми.

Завдання: «Яка фігура більша?», «Чим схожі ці дві фігури?», «Яка фігура має інший колір?».

8. «Склади речення з порівнянням». Матеріали: слова або картинки.

Завдання: скласти речення, використовуючи порівняння: «Слон більший за собаку», «М'яч круглий, а куб квадратний».

Дія порівняння формується успішніше, коли діти на практиці знайомляться з властивостями об'єктів.

Спочатку діти під керівництвом дорослого визначають послідовність порівняння об'єктів, наприклад:

- належність до певної групи об'єктів (комахи, птахи, звірі);
- зовнішня будова (розмір, масть, особливості окремих частин тіла);
- середовище існування.

Спільне складання плану вчить дітей виділяти орієнтири порівняння,

послідовно вирізняти ознаки об'єктів для співставлення, отже, формує планомірність способу дії.

Порівняння за зовнішніми конкретними ознаками може охоплювати найрізноманітніші об'єкти. Наприклад: порівняй дерева за стовбуром, корою, листям, плодами, насінням, навчись пізнавати за зовнішнім виглядом дерева й кущі саду, овочі, бур'яни. Навчись розпізнавати (взимку) дерева за розміщенням гілок, кольором кори тощо.

Структура корекційних вправ, спрямованих на розвиток розумової дії узагальнення, представлена наступним чином.

1. Визначається, для чого потрібне узагальнення, яка його мета.

2. Встановлюються різні ознаки узагальнюючих об'єктів.
3. Виділяються загальні ознаки узагальнюючих об'єктів відповідно до наміченої мети.

4. Визначається міра значущості виділених загальних ознак відповідно до окресленої мети.

5. Робиться висновок про спільність об'єктів або про можливість введення певного об'єкта в систему схожих за суттєвою ознакою об'єктів.

У процесі виконання вправ на узагальнення у дітей з порушеннями когнітивного розвитку можуть виникати труднощі через недосконалий аналіз, який звужує кількість об'єктів, що потрібно вводити у процес узагальнення, та обмежує кількість ознак конкретного об'єкта. Часто малодоступним є виділення загальних ознак об'єктів (відповідно до мети) через відставання у розвитку первинного узагальнення або поняття, що охоплює предмети, між якими існує спільність. До того ж у дітей спостерігається поверхове уявлення про конкретні предмети і недостатнє розуміння їх понятійного змісту, про що свідчить виділення утилітарних або функціональних ознак предметів. Часто через інертність мислення діти неспроможні абстрагуватися від певних стереотипних уявлень.

Запобігання та усунення таких труднощів відбувається шляхом виконання вправ, під час яких учні вчаться виділяти ознаки, які характеризують певний об'єкт, на зразок тих, що використовуються як пропедевтичні для формування порівняння.

Наприклад:

1. «Назви одним словом».

Матеріали: картинки або слова, що представляють об'єкти.

Завдання: дитині показують кілька предметів (наприклад, яблуко, груша, апельсин) і просять назвати їх одним словом («фрукти»).

Інші приклади:

Стіл, стілець, диван — це...? (*Меблі*)

Собака, кішка, корова — це...? (*Тварини*)

2. «Знайди зайве».

Матеріали: набори картинок або слів, де один елемент не підходить до решти (наприклад, яблуко, груша, морква, апельсин).

Завдання: визначити «зайвий» предмет і пояснити, чому він не підходить до групи (морква — це овоч, а решта — фрукти).

3. «Підбери групу».

Матеріали: картинки або предмети.

Завдання: дитині пропонують назвати, до якої групи належить предмет. Наприклад: «Молоко — це...? (*Продукт харчування*)», «Кішка — це...? (*Тварина*)».

4. «Згрупуй предмети».

Матеріали: картинки або набори предметів.

Завдання: розподілити предмети на групи за спільними ознаками (наприклад, тварини, рослини, меблі). Варіант: дитина сама придумує, за яким принципом згрупувати предмети.

5. «Закінчи речення».

Матеріали: немає потреби в додаткових матеріалах.

Завдання: «Собака, кішка, кінь — це...» (*Тварини*); «Стіл, стілець, шафа — це...» (*Меблі*).

6. «Підбери схожі».

Матеріали: картинки або слова.

Завдання: дитині дають одне слово, і вона має підібрати інші, які належать до цієї ж групи. Наприклад: «Фрукти — це...? (*Яблуко, груша, банан*)».

7. «Продовжи ряд».

Матеріали: картинки або назви предметів.

Завдання: дитині дають ряд об'єктів, і вона має додати до нього інші, що належать до тієї ж групи. Наприклад: «Яблуко, груша, ... (Що ще?)».

8. «Хто де живе?».

Матеріали: картинки тварин і місць їх проживання.

Завдання: з'єднати тварину з її середовищем проживання (наприклад, риба — вода, кішка — дім, ведмідь — ліс).

9. «Поясни узагальнення».

Матеріали: слова або картинки.

Завдання: пояснити, чому певні об'єкти належать до однієї групи. Наприклад: «Чому яблуко, груша і апельсин — це фрукти?».

10. «Вгадай групу».

Матеріали: слова або предмети.

Завдання: дорослий називає кілька предметів, а дитина повинна сказати, до якої групи вони належать. Наприклад: «Книга, зошит, ручка — це...?» (*Шкільне приладдя*).

Такі вправи є підґрунтям для усвідомлення внутрішнього змісту об'єкта, який визначає загальна істотна ознака, характерна для групи об'єктів. Важливо підвести учнів до свідомого виділення цієї ознаки за допомогою запитань. Наприклад: «З чого зроблені ці предмети? Який предмет не підходить і чому?».

Важливим моментом у процесі підготовки до узагальнення є розвиток вміння порівнювати предмети між собою, зіставляти суттєві ознаки окремого предмета і відповідного родового поняття. Систематичне виконання вправ на порівняння виробляє вміння абстрагуватися від існуючого стереотипу, відтак, переносити його на узагальнення.

До того ж корекційний розвиток узагальнення у дітей з порушеннями когнітивного розвитку вимагає застосування достатньої кількості вправ, пов'язаних із віднесенням видової ознаки предмета до родового поняття; усвідомлення понятійного слова-терміна. Зважаючи на недосконале сприймання цієї категорії дітей, у вправах спочатку слід обмежувати кількість об'єктів, що вводяться у процес узагальнення.

Структуру корекційних вправ, спрямованих на розвиток розумової дії класифікації, можна представити таким чином.

1. Визначається, для чого потрібна класифікація, її мета.
2. Визначаються відмінні ознаки об'єктів, які потрібно класифікувати.

3. Порівнюються між собою об'єкти за загальними і відмінними ознаками (виконання цієї операції охоплює систему операцій розумової дії порівняння) відповідно до окресленої мети.

4. Виділяються лінії або підстава для класифікації відповідно до мети і встановлених загальних і відмінних ознак та вербалізуються.

5. Розподіляються об'єкти за наміченими лініями або підставою.

6. Називається кожна виділена група об'єктів.

7. Робиться висновок про те, що розподілення об'єктів за виділеною підставою і об'єднання їх у групи здійснено відповідно до наміченої мети.

Проведення зазначених операцій під час класифікації пов'язане з перебігом аналізу, порівняння, узагальнення, тому ефективність корекційних вправ залежатиме від рівня розвитку останніх.

Водночас, добираючи завдання для класифікації, потрібно пам'ятати таке:

- у процесі однієї класифікації можна застосовувати лише одну ознаку, за якою певні об'єкти поділяються на групи або класи;
- об'єкти класифікації мають взаємно виключати один одного;
- всі об'єкти, які подаються, після класифікації мають бути віднесені до відповідного класу;
- поділ на класи під час класифікації має бути неперервним, тобто необхідно розглядати найближчий підклас, а не «перескакувати» на віддалений. Інакше не всі об'єкти підлягатимуть класифікації. І вона здійснюватиметься неправильно.

У процесі корекційного розвитку класифікації слід застосовувати вправи, під час яких формуються різні уміння, а саме:

- **називати класифіковану групу об'єктів узагальнюючим словом-терміном** (складаючи такі вправи, треба враховувати, що об'єкти (їх кількість невелика), які вводяться у завдання, мають бути добре знайомі учням. Забагато об'єктів школярі неспроможні проаналізувати);

- **вправи для формування вміння поділяти об'єкти за певною ознакою** (у них даються об'єкти, які потрібно класифікувати, та ознака класифікації);

- **вправи для формування вміння відносити конкретний об'єкт до родини (класу)** (у вправах дається перелік об'єктів, які потрібно віднести до відповідної родини (класу).

- **вправи для формування вміння визначати ознаку класифікації** (пропонуються об'єкти, які потрібно розподілити на групи, наприклад: *ворона, сойка, чайка, лебідь, зозуля, журавель*).

Приклади корекційних вправ, спрямованих на розвиток розумової дії класифікації у дітей:

1. «Сортуємо предмети».

Матеріали: картинки або набори предметів (іграшки, фрукти, геометричні фігури). Завдання: розсортувати предмети за спільними ознаками, наприклад: фрукти (яблуко, груша, банан) і овочі (морква, картопля); меблі (стілець, стіл) і посуд (тарілка, чашка).

2. «Знайди зайве».

Матеріали: набори з 4-5 предметів або картинок, де один об'єкт не належить до загальної групи.

Завдання: визначити зайвий предмет і пояснити свій вибір, наприклад: «Стілець, стіл, яблуко, диван». (*Зайве — яблуко, бо це не меблі*).

3. «Розділи за кольорами».

Матеріали: предмети або картинки різних кольорів (наприклад, червоні й сині кульки).

Завдання: розсортувати предмети за кольорами. Варіант: дитина пояснює свій вибір: «Ці кульки — червоні, а ці — сині».

4. «Назви групу».

Матеріали: картинки або назви предметів.

Завдання: після перегляду предметів дитина називає загальну групу, до якої вони належать. Наприклад: «Собака, кішка, корова — це...?» (*Тварини*).

5. «Підбери пару».

Матеріали: картинки або предмети.

Завдання: дитина знаходить пари предметів за принципом їхньої приналежності до однієї групи. Наприклад: ложка — виделка (посуд), яблуко — груша (фрукти).

6. «Групування за формою».

Матеріали: геометричні фігури (кола, квадрати, трикутники).

Завдання: розсортувати фігури за формою або розміром. Варіант: класифікувати за кольором чи товщиною.

7. «Класифікація за призначенням».

Матеріали: картинки або слова.

Завдання: поділити предмети за їхнім призначенням: «Те, що їдять» (*фрукти, овочі*). «Те, чим користуються в школі» (*Зошит, ручка, олівець*).

8. «Хто де живе?».

Матеріали: картинки із зображенням тварин та місць їх проживання,

Завдання: розподілити тварин за місцем проживання (риба — вода, ведмідь — ліс).

9. «Який транспорт?».

Матеріали: картинки із зображенням транспорту.

Завдання: розподілити транспорт на наземний, водний і повітряний.

10. «Заповни пропуски».

Матеріали: речення з пропусками.

Завдання: заповнити пропуски узагальнюючим словом. «Яблуко, груша, банан — це...» (*Фрукти*). «Стіл, стілець, диван — це...» (*Меблі*).

11. «Класифікація за часом року».

Матеріали: картинки із сезонними явищами або предметами.

Завдання: розподілити картинки за порами року (сніг — зима, квіти — весна).

У процесі корекційного розвитку уваги враховуються такі особливості.

Рівень успішності дитини, продуктивність навчальної діяльності багато в чому залежить від рівня сформованості уваги.

Виділяють три основних види уваги: мимовільна, довільна, післядовільна. Мимовільна увага виникає як би сама собою, без зусилля волі. Саме цей вид характерний для пізнавальної діяльності дітей з порушеннями когнітивного розвитку першого року навчання. У свідомості дітей фіксується найбільш яскраве, емоційне.

До кінця молодшого шкільного віку, в процесі гри, навчання, спілкування з дорослими та однолітками — розвивається довільна увага, виникнення якої вимагає від дитини вольових зусиль. Довільна увага характеризується тим, що дитина навчається робити не те, що хочеться, а те, що необхідно. Характерними ознаками післядовільної уваги, можна назвати виникнення інтересу, захопленість справою, появу натхнення, які зазвичай знімають вольову напругу.

Спостерігаючи за поведінкою дитини під час уроків, за поведінкою в школі, можна дізнатися, які види уваги переважають у навчальній діяльності. Крім цього, можна визначити і рівень розвитку властивостей уваги: об'єму, стійкості, розподілу, переключення. Про об'єм уваги дізнаються з того, скільки об'єктів дитина може свідомо утримати в своїй пам'яті за короткий проміжок часу.

Стійкість уваги — здатність зберігати тривалий час зосередженість в діяльності, здатність відволіктися від усього стороннього. Протилежною властивістю до стійкості уваги є відволікання уваги.

Розподіл уваги — вміння виконувати декілька видів діяльності за один і той же час.

Переключення уваги — свідомий перехід від одного об'єкта до іншого. Швидкість переключення залежить від індивідуальних особливостей кожної дитини.

На початку систематичного навчання у дітей, які мають порушення когнітивних функцій виявляється несформованою увага, відзначаються нестійкість, неуважність, низька концентрація, труднощі переключення.

Особливості уваги дітей першого року навчання виявляються в тому, що вона викликається зовні привабливими предметами. Увага зберігається доти, доки зберігається інтерес до сприйманих предметів, подій, людей. Увага у цьому віці рідко виникає під впливом будь-якої поставленої мети. Діти першого року навчання зосереджують увагу на привабливих картинках зазвичай на 12-20 секунд. Час зосередження у них у 1,5 — 2 рази менше, ніж у їх однолітків з нормальним розвитком. Тобто, увага у цих дітей є мимовільною. Зниження здатності розподіляти і концентрувати увагу особливо виявляється в умовах, коли виконання завдання здійснюється при наявності одночасно діючих мовних подразників, що мають для дітей значний смисловий і емоційний зміст.

Недоліки організації уваги обумовлені слабким розвитком інтелектуальної активності дітей, недосконалістю навичок і умінь самоконтролю, недостатнім розвитком почуття відповідальності і інтересу до навчання. У дітей цього вікового періоду спостерігається зниження здатності контролювати і концентрувати увагу, відзначається нерівномірність і сповільненість розвитку уваги та широкий діапазон індивідуальних розходжень. Так, в одних дітей максимальне

напруження уваги і найбільш висока працездатність виявляються на початку уроку, а в інших — після, тобто їм необхідний додатковий період для включення в діяльність.

При когнітивних порушеннях недостатній рівень уваги є однією з істотних і помітних особливостей пізнавальної діяльності.

У школярів третього року навчання спостерігається розсіювання уваги, часті відволікання, нездатність зосереджуватися на навчальному матеріалі більше 10 хвилин, періодичність в зосередженні. У більшості учнів ослаблена увага до вербальної інформації, навіть під час цікавої, емоційної розповіді ці діти починають відволікатися на зовнішні подразники, справи, втрачають суть розповіді. Немоżliвість зосередитися на завданні викликає у одних роздратування, у інших — категоричну відмову від роботи, особливо, якщо це новий матеріал. Як наслідок у дітей розвивається крайня невпевненість у власних силах, незадоволення навчальною діяльністю.

Корекцію уваги успішніше проводити в процесі групової роботи — групової взаємодії дітей у грі або на уроці. Крім того, ці заняття може проводити не лише психолог, а й учитель під час уроку.

Дослідження психологів і педагогів свідчать, що різні властивості уваги не однаково впливають на успішність навчання дітей з різних предметів. Наприклад, у процесі вивчення математики провідним буде обсяг уваги. Успішність опанування українською мовою пов'язана з точністю розподілу уваги, навчання читанню зі стійкістю уваги. Такі дані важливі під час організації психокорекційних занять і добору психотехнічних прийомів. Наприклад, для формування розподілу уваги дітям можна пропонувати тексти, а для розвитку обсягу — цифри і математичні задачі.

Приклади вправ на розвиток уваги:

1. «Знайди та виправ помилку».

Матеріали: картинки, тексти чи ряди слів із навмисними помилками.

Завдання: показати дитині текст, у якому є помилки (наприклад, пропущені букви чи зайві слова). Дитина повинна знайти та виправити їх. Варіант: у ряді слів знайти слово, яке не відповідає загальному контексту.

2. «Що змінилося?».

Матеріали: набір предметів (5–10 штук).

Завдання: покажіть дитині набір предметів, попросіть запам'ятати їх. Потім змініть розташування або приберіть один предмет, і дитина повинна визначити, що змінилося.

3. «Знайди пару».

Матеріали: картки з малюнками, які мають пари.

Завдання: дитина повинна знайти пару для кожного зображення (наприклад, дві однакові тварини або предмети).

4. «Пошук об'єктів».

Матеріали: картинка з багатьма елементами (наприклад, ліс, де заховані тварини).

Завдання: знайти певні об'єкти на картинці, наприклад, п'ять білок, три грибочки тощо.

5. «Запам'ятай і повтори».

Матеріали: ряд слів або цифр.

Завдання: прочитайте дитині ряд слів або цифр (3-5 елементів) і попросіть повторити їх у правильному порядку. Варіант: дитина повторює у зворотному порядку.

6. «Розфарбуй за зразком».

Матеріали: малюнки, розфарбовані за певною схемою (наприклад, кіт з червоним хвостом і синіми лапами).

Завдання: дитина має розфарбувати аналогічний малюнок за зразком.

7. «Знайди відмінності».

Матеріали: пара схожих картинок із дрібними відмінностями.

Завдання: дитина повинна знайти всі відмінності між двома зображеннями.

8. «Хто що робить?».

Матеріали: картинки із зображенням персонажів, що виконують різні дії.

Завдання: попросить дитину вказати, хто що робить, наприклад: «Дівчинка читає, хлопчик малює».

9. «Проведи лінію».

Матеріали: лабіринти або заплутані доріжки.

Завдання: дитина має провести лінію від одного об'єкта до іншого, наприклад, від яблука до кошика.

10. «Лічилка-уважність».

Матеріали: слова чи цифри.

Завдання: ви читаєте ряд слів чи цифр, але дитина повинна плескати в долоні, якщо почує певне слово чи цифру. Наприклад, «2, 4, 5, 8, 4». Дитина плескає на «4».

11. «Послухай і намалюй».

Матеріали: лист паперу та олівець.

Завдання: дорослий дає вказівки, які дитина повинна слухати і виконувати, наприклад: «Намалюй квадрат, у ньому трикутник, а поруч — коло».

12. «Що зайве?».

Матеріали: картки із зображенням предметів, серед яких один не належить до групи.

Завдання: визначити зайвий предмет і пояснити свій вибір.

13. «Склади малюнок із частин».

Матеріали: картинки, розрізані на кілька частин.

Завдання: дитина повинна скласти картинку з окремих частин.

14. «Повтори рухи».

Матеріали: немає потреби в додаткових матеріалах.

Завдання: дорослий виконує кілька рухів (наприклад, плескає в долоні, тупає ногою), а дитина повинна повторити.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Барташнікова, І. А., Барташніков, О. О. (1998). Розвиток наочно-образного та логічного мислення у дітей 5–7 років. Тернопіль: Богдан, 89 с.

2. Стадненко, Н. М. (1998). Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників. м. Кам'янець-Подільський: «Абетка», 144 с.

3. Прохоренко, Л. І. (2018). Дитина із труднощами у навчанні Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 48 с. — (Інклюзивне навчання за нозологіями).

4. Прохоренко, Л. І., Бабяк, О. О., Засенко, В. В., Ярмола, Н. А. (2020). Учні початкових класів із особливими освітніми потребами: навчання та супровід: навчально-методичний посібник. Харків: вид-во «Ранок», 160 с.

5. Прохоренко, Л. І., Бабяк, О. О., & Орлов, О.В. (2020). Навчання дітей з порушеннями когнітивного розвитку в умовах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Київ: Наша друкарня, 352 с.

6. Прохоренко, Л. І., Орлов, О.В., & Костенко, Т.М. (2021). На допомогу батькам: діти з особливими потребами під час криз Київ: Наша друкарня, 2021. — 160 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740161/>

7. Прохоренко, Л. І. (2023). Психологія когнітивних порушень у дітей: монографія. Бориспіль: ФОП «Вигнан О.С.», 130 с. ISBN 978-617-7979-11-0; <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740080/>

8. Сак Т. В. (2008). Особлива дитина: від народження до 6 років: Поради батькам. К.: Літера ЛТД, 144с.

9. Сак Т.В. (2017). Організація навчання школярів із затримкою психічного розвитку різних психологопедагогічних типів. *Особлива дитина: Навчання і виховання*. № 1. С. 13–21.

10. Стандартизація навчання школярів з порушеннями когнітивного розвитку: навчально-методичний посібник (2019). (за ред. В.В. Засенко, Л.І. Прохоренко). Київ: Наша друкарня, 332 с.

ЗМІСТ

Передмова.	3
Ключова інформація	5
Когнітивні процеси	5
Етапи нормотипового розвитку когнітивних функцій у дітей.	7
Порушення когнітивного розвитку у дітей	8
Корекція когнітивних порушень у дітей	11
Програма «корекція розвитку» (розвиток когнітивної сфери))	12
Корекція розвитку когнітивної сфери по роках навчання	13
Перший рік навчання.	13
Другий рік навчання	15
Третій рік навчання	19
Четвертий рік навчання.	22
Особливості організації корекційно- розвивальних занять.	26
Особливості організації корекційно- розвивальних занять з розвитку когнітивної сфери у дітей з розладом дефіциту уваги та гіперактивності (РДУГ)	26
Особливості організації корекційно-розвивальних занять з розвитку когнітивної сфери у дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР)	30
Особливості організації корекційно-розвивальних занять з розвитку когнітивної сфери у дітей з розладами аутистичного спектра (РАС)	35

Особливості організації корекційно-розвивальних занять з розвитку когнітивної сфери у дітей з тривожністю та депресією	39
Організація корекційно-розвивальних занять з розвитку когнітивної сфери у дітей з навчальними труднощами інтелектуального характеру	43
Організація корекційно-розвивальних занять з розвитку когнітивної сфери для дітей з порушеннями розвитку мовлення	50
Рекомендації до корекційно-розвивальних занять із формування когнітивної сфери	58
Формування знань про властивості предметів та їх розташування у просторі.	58
Рекомендована література	86

Навчальне видання

ПРОХОРЕНКО Леся Іванівна

**ПРОГРАМА
З КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ
РОБОТИ**

**«КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ»
(РОЗВИТОК КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ)
(для 1–4 класів)**

ТОВ «Видавничий Дім «Генеза»,
04080, місто Київ, вулиця Кирилівська,
будинок 82, офіс 256.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 7701 від 17.11.2022.